

УСКОРО ИЗЛАЗИ И MAG

Владимир Ђурђевић

ВРЕМЕ СЛАВЉА

И ПРОПАДАЊА

1894 2004 | СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА (2)

II 504683

100509947

COBISS o

Задружна имовина
врела се задругарима
ЗАДРУЖНУ
чије су „сељачке“
палате у Београду
ИМОВИНУ
саградили задругари

1894 2004 | СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА (3)

Владимир Ђурђевић

ЗАДРУГА

ЗАДРУЖНЕ

НОВИНЕ

СЕРБИЈАНИЧКА ЗАДРУГА

ЗАДРУГА

1894 2004 | СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА (4)

Владимир Ђурђевић

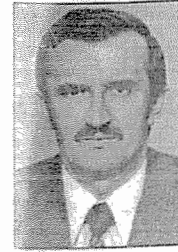
КАКО У 21. ВЕКУ

1894 2004 | СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА (5)

Владимир Ђурђевић | СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА 1894-2004

9047/1006

Владимир Ђурђевић

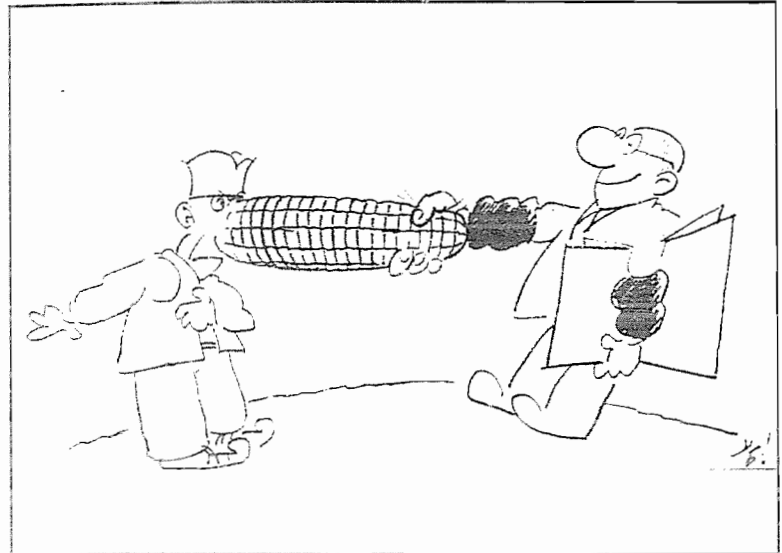

СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА

Народна библиотека

Србије

II 504683

1894 - 2004

УСКОРО: СРПСКА ПОЉОПРИВРЕДНА ШТАМПА

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ
ДО СЛАТИНЕ

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

Владимир Ћурђевић

СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА

1894 - 2004

Слатина, 29. март 2005.

Владимир Ђурђевић

СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА

Ауторско издање

Уредник

Проф. др. Миладин Шеварлић

Лектор и коректор

Велимир Колунџија

Технички уредник

Светлана Благојевић

Штампа

»ЈУНИОР«, Београд

Тираж 500 примерака

Март 2005.

СIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд334.4 : 631 (497.1) (091)
334.37(497.1)(091)

ЂУРЂЕВИЋ, Владимир

Слом задругарства / Владимир
Ђурђевић. – Слатина : В. Ђурђевић,
2004 (Београд : Јуниор). – 80 стр. :
илустр. : 21 cmТираж 500. – Белешка о аутору : стр. 2.
- Садржи и: Од Слатине до Слатине -
Благљавим друмом : књига о књигама
: 1954–2004.

ISBN 86-906091-4-8

а) Слом задругарства 1894-2004
б) Од Слатине до Слатине -
Благљавим друмом
COBISS.SR-ID 118946572

Карикатура на корици: Н. Убовић

В. Ђурђевић

Владимир Ђурђевић је рођен у Слатини, недалеко од Валева, 4. марта 1937. године. Мајка Надежда, отац Славољуд. Основну школу је завршио у Долици, гимназију у Валева, а трију свјетских језика (немачки, енглески и руски) на Филолошкој факултету у Београду.

Новинарством се бави од гимназијских дана (1954). Као јунак и студијски хонорарно је радио у велевском листу „Напред“ све до фебруара 1960. године, када је примљен за сарадника листа. У „Напреду“ је радио још тово на свим сарадничким и уредничким пословима, а од 1964. године хонорарно је писао за „Политику“. Маја 1966. године постављен је за сталног дописника „Политике“ у Валева, за подручје северозападне Србије. Стално се да је свој лист извештавао врло често, а чему је из тог времена остало снажан траг. Маја 1977. године претештен је у редакцију у Београду, где је, ипак, одговарао разне сарадничке и уредничке послове. Осамдесетих година претештен је у економску редакцију „Политике“.

Пише са малим прекидима (док је радио на уредничким пословима) још тово пола века. Одјавио је више стотина аналитичких текстова и коментара, више десетина репортажа, а позвао и лираде информација, извештаја и дружна новинских прилога.

После више од четрдесет година професионалној новинарској раду у листу „Политика“, са изузетком оних неколико година у пензију, пензионисан је на свој захтев. У пензију је отишао са радног места коментатора у централној редакцији „Политике“.

Пише и данас, али не новинске чланке, већ углавном књиге од којих је једна и ова.

ЧЕТВРТИНА КЊИГЕ

Прошле године навршило се сто десет година од оснивања српског земљорадничког задругарства. Прва кредитна земљорадничка задруга основана је у селу Вранову код Смедерева, 29. марта 1894. године, по старом календару. Тај датум се слави зачетком српског земљорадничког задругарства и тако се пише и обележава.

Те године основано је још неколико сличних задруга, а већ следеће (1895) и Савез српских земљорадничких задруга. У Лондону је, 1895. године, основан Међународни задругарски савез (ICA). Међу десетак задругарских савеза оснивача, тада а и сада најмоћнијих земаља света (САД, Енглеска, Немачка, Француска, Аустралија, Белгија, Холандија, Аустро-Угарска, Данска, Италија, Швајцарска), били су и задруге представници малене, сиромашне Србије. Нашли су се у том великом друштву захваљујући протото членици да је у Србији задругарски покрет почео да се утемељује масовно и брзо, чак много брже него у неким већим и развијенијим земаљама Европе. На том скупу биле су присутне делегације 207 националних задругарских савеза.

Реч је, дакле, о великим јубилејима не само земљорадничког задругарства већ и српског народа. Овај покрет је, уза све недаће и искушења, више од једног века допринио развоју српског села, а пише и српског народа у целини.

Овакве, „округле“ годишњице раније су обележаване бројним манифестацијама – свечаним академијама, народним зборовима и весељима, такмичењима. За то прилику, па и о годишњицама старијих, већих и уљегнијих задруга, својени су биланси, писане хронике, књиге, бројни чланци у новинама, држани пригодни говори, дељена признања и награде, окрети су разјешени итд. Прошле године од тога није било још тово ништа. Само је почетком године, у повоју 110-те годишњице, у Београду одржана скромна свечана академија која још тово није забележена у јавности. То је донекле и разумљиво. Изузев самих датума, биланси који задругарство сада „своди“ није за „славску шпелу“. Земљорадничко задругарство данас, на почетку 21. века, претрпела је најтеже пренушке у својој дугој историји.

Неки тврде да је преу сломом и дефинитивно проиашу.

* * *

Иако сам се спремао за друге послове у новинарству, још тово цео радни век сам повремено писао о селу, сељацима, пољопривреди па и задругарству. Последњих двадесет година то ми је у редакцији „Политике“ било радно задужење.

Пре неколико година сам научио да напишем књигу о српском земљорадничком задругарству и објавио је у оквиру великог јубилеја, на почетку 21. века, који је очекиван са толико наде. (А још тово нова демократија и

В. Ђурђевић

нова економија). Међутим, видимо, нешто не штима. Па ни у овом мом послу.

На овој и још неким књижицама, пре свега онима о српској пољопривредној штимаји, радим годинама, доста посла сам обавио, али узалуд – нема новца за штампање. Издаваче и донаторе ове теме и овакви послови углавном не интересују, јер, кажу, нису профитабилни.

Тако сам се нашао у сличној ситуацији као, отприлике, пољопривреда, село и задружарство данас, или људи који су се, у ранијим периодима, зарад неког отиштез добра, прихватили оваквих и сличних послова.

Да ствар не би потпуно пропала одлучио сам да, о свом трошку, издам најмању верзију, у ствари део рукописа. Сматрам да се ради о корисном, па и занимљивом штиву, о једној особитој институцији о којој ми старији мало знамо, а млађе генерације не знају њихово ништа. Ово је тек четвртина књиже у рукопису. Надам се да ће и овај мањи део подсетићи важне људе на ову изузетну институцију и подстаћи их на размисавање о томе шта нам ваља чинићи за спасавање села и пољопривреде. Искусство је озротно, ваља се на њему учићи.

Овде је обрађен период од настајка задружарства, до осамдесетих година прошлог века. Углавном су наведене неке чињенице, подаци, оригинални документи који, на свој начин, говоре о задружном покрету, онаквом какав је био.

Дружа књижа „Време слава и пропадања” односи се на период од осамдесетих година до краја прошлог века. По мени, то је најконтрверзнији део историје задружарства Србије. У том периоду сам, као новинар, доста писао о производњи хране, пољопривреди, селу и задружарству. Био сам активан учесник многих збивања и то време описујем на нешто друкчији начин. Следећа тема (књижа) је „Јуриш на задружну имовину - Чије су њиве и палатне”, а четврта „Ваља загристи јабуку - Како у 21. веку?”. Наравно, ове три књиже, као и оне о пољопривредним листовима Србије, могу изаћи из штампе само уз подршку. Њу очекујем, пре свега, од сиромашне пољопривреде.

Аутор,
у Слатини, 29. март 2005.

ВЕЛИКА КОРИСТ

Књижа „Слом задружарства – 1894–2004.” новинара Владимира Ђурђевића јесте mala по обиму, како аутор каже једва четвртина припремљеног рукописа, али је и таква каква је особито корисна у овом тренутку. Не да би се њоме обележио или „окићно” велики јубилеј задружарства, сто десет година постојања, већ да би се о том спазном и за економију земље, а поштово за село и сељаке, значајном покрету рекла која озбиљна реч. О задружарству се последњих година не чује њихово ништа, а ми који мало боље познајемо ту проблематику, свесни смо да оно нагло пропада. Коначно, то најбоље виде и осећају сами сељаци. Ту се не ради о трансформацији, пражењу бољих путева и начина да се село и пољопривреда брже развијају, већ о простом пропадању. У замену за задружарство у социјалистичком периоду, које је повремено имало лепе резултате, али је доживљавало и падове, а за данашње прилике је свакако анахронизам и више непримљива „формула”, не пуди се ништа ново нићи боље...

Ђурђевићеве чланке о пољопривреди, селу, задружарству, агроиндустрији и економији у целини, деценијама читам у „Политици”. Годинама се знамо лично. Сарађивали смо на више послова, поштово у време када је „Политика” велику пажњу поклањала селу и пољопривреди, у чему су главни претци посла Бора Косић и Влада Ђурђевић. Неуксно је овде заговорити о Ђурђевићу како би требало да се говори и како бих то ја хтео. И то из два разлога. Они који су читали његове текстове у „Политици” још их добро памте, а они млађи, који нису пратили Ђурђевићев новинарски рад, могу саипрати моје казивање о аутору књиже неукским претеривањем. Па оставимо то... И ова „крта” књижица о задружарству доста говори и о Ђурђевићу.

Штета је што није имао средстава да се штампа цео рукопис, због чега је у овом делу изостављено много лепог, корисног и илустративног материјала. Ипак, и овде налазимо обиље података и, што је, чини ми се, још значајније, доста озбиљних и проциљивих обаски аутора о различитим временским периодима, политичким, економским и дружим приликама у којима се развијало задружарство, па и о ономе што се догађало у самом покрету. А он је, да се подсетимо, настао у Кнежевини Србији, а преживео Краљевину Србију, Краљевину Срба, Хрватиа и Словенаца, Краљевину Југославију, СФРЈ, Савезну Републику Југославију, а сада је, у Државној заједници Србије и Црне Горе, ту где је.

Ђурђевић овде у свом елементу – ише „новинарски”, понекад се „оштинта” у начину изражавања и оценама, али арђументима саопштава врло озбиљне истине. И уозорава. Ова књижа, као и неке које је недавно издао, а и још неке које ише, озбиљно су уозорење за све посленике у нашој пољо-

привреди и селу. Ђурђевић пише без навијања, па и за само задругарство, а поштово без идеолошких и неких других претеривања и застраивања. У шуме је највећа вредности књиже. Ово је прва књижа о задругарству у 21. веку, у новом времену и приликама, и, као особито добар и поштен документ о времену прошлом и садашњем, може бити корисна и садашњим и будућим генерацијама.

Суочавамо се са чињеницом да се у аграрној политици земље озбиљно лутало од настанка нове српске државе, да није било праве оријентације или општоревња барем неких добрих идеја ни последњих деценија, а немао је ни сада. Моје је мишљење да нема развоја села без доброг задругарства, оштрилике онаког какво постоји у западноевропским земљама, чији су „задружни пецер“ прихватили полуписмени и неписмени српски сељаци још у другој половини 19. века. Све је веома једноставно. Ако хоћемо у Европу, односно да се придружимо најразноврснијим европским земљама (јер смо ипак у Европи), организујмо нашу економију, па и сељачку економију онако како су је организовали они у чије друштво хоћемо. Ту нема велике филозофије, нићи су нам потребни неки наши „изуми“ и „пунџеви“. Лутања и експериментисања је ваљда било доста.

Надајмо се да ће село почети динамичније и правилније да се развија, да ради више, савременије, а живи боље и достојанственије.

Верујем да Ђурђевићева књижа „Слом задругарства – 1894–2004.“, поштово ако буде штампан цео рукопис, бити корисна за оживљавање и јачање земљорадничког задругарства, вековне узданице и поноса српских сељака и Србије.

Проф др. Миладин Шеварлић

ШТА ЈЕ ЗАДРУГА?

Задругарство један је од најмасовнијих покрета у свету, а још нема прецизну дефиницију. – Наше породичне задруге се помињу још у Душановом закону. – „Препорука 193“.

Задругарство је по својој природи, по много чему сложен економски и друштвени покрет или процес, тежак је за анализу, објашњења. Доношење целовитих и квалитетних оцена о њему, па и разумевање, поготово млађим генерацијама.

То је донекле разумљиво, јер је задругарство у Европи а и код нас, почело да се развија, углавном међу слабо писменим или неписменим људима и претежно у економски неразвијеним срединама. Од самог почетка, као углавном спонтан и изнуђен покрет, задругарство није

имало јасну дефиницију ни прецизне циљеве. Том свету који се овако или онако удруживао, најважнија је била кора хлеба. Голи опстанак. Тако је било на самом почетку, а тако је готово и до данашњег дана. Неке ствари у вези задружног покрета нису разјашњене ни до данас, а неке су временом још више замршене.

Ни после више од века и по од оснивања прве Рочделске задруге нема чак ни прецизне и довољно јасне дефиниције задругарства, иако су се тиме бавили угледни светски и наши економисти, за-

Тек двадесет година после зашета „Чича Срећковог листа“, првог српског листа за село и пољопривреду, ни ју тадашње Србије појавио се лист „Задруга“. Излазио је кратко, није имао штово никаквог утицаја, а овде је занимљив због имена које је носио. Оно је доказ да је задругарство у Србији било значајан чинилац и пре прогора и прихватања „несродничког“ задругарства, које је, као неминован процес, почело да се јавља у развијеним европским земљама, у првој половини 19. века.

дружни посленици и многе важне и угледне институције.

Међународна организација рада (International Labour Organization – ILO) при Уједињеним нацијама, чији је посао да „обезбеђује повољније услове рада и бољи друштвени положај радника” овако дефинише задружну институцију:

„Задруга је асоцијација у којој се људи добровољно удружују у циљу остваривања заједничких интереса кроз формирање демократски контролисаних организација, у којој подједнако доприносе формирању потребног капитала прихватајући фер поделу ризика и бенефиција од пословања у коме чланство активно партиципира” (Утврђено на Међународној радничкој конференцији у Женеви 1996. године).

На IX конгресу Међународног задружног савеза (International Co-operative Alliance – ICA) који је одржан 1996. године у Манчестеру, задруга је дефинисана као „аутономна заједница добровољно удружених лица ради задовољавања својих заједничких економских, социјалних и културних потреба и аспирација на основу заједничког поседовања имовине и демократски контролисаних пословности”.

Један од наших најпознатијих задружних посленика Др Михаило Вучковић задруге је дефинисао као „колективне економске организације чије циљеве и задатке, форме и садржину, праву улогу и сам карактер у крајњој линији одређују друштвени услови у којима оне настају, делују и престају”.

Та крајње уопштена дефиниција (као уосталом и све друге) дуго је

код нас важила и коришћена као најбоља. Чињеница је, међутим, да је задругарство у различитим временским периодима и политичким и економским приликама дефинисано на различите начине. Што је још важније, готово увек је било покушаја да се оно стави у службу политичких или политикантских интереса. Понекад као покрет у целини и на дужи период, а чешће у ограниченим релацијама. У другој половини 20. века, поготово у првим годинама после Другог светског рата, оно је својатано и идеолошки, а било је покушаја да та организација буде носилац комунистичко-социјалистичке (коллективизација итд.), касније самоуправне доктрине у пољопривреди и међу сељацима.

У последњем закону о задругама у СР Југославији, који је усвојен у Савезној скупштини 1996. године, задруга је дефинисана „као облик организовања физичких лица (у даљем тексту: задругари) у којој они, пословањем и задружним принципима: добровољности, солидарности, демократичности, економског учешћа, једнаког права, управљања, самосталности, задружног организовања и међународне задружне сарадње остварује своје економске социјалне и културне потребе”.

Само ова уопштена и конфузна формулација са краја прошлог века, па и оне раније говоре да је задружни покрет од настанка до данас остао недефинисан. То је донекле разумљиво ако се има у виду сва разнородност покрета, али и услови у којима је деловао и делује, а на које сам није могао нити може да утиче.

ЗАДРУЖНИ ПРИНЦИПИ

Задругарство у свету и код нас темељи се на задружним принципима које су, у изворној варијанти, утврдили оснивачи прве потрошачке задруге у свету (1844. године, у енглеском градићу Рочдел). Они су овако дефинисани: добровољност, слобода уласка и изласка из задруге – „принцип отворених врата”, демократичност (начело једнакости), ограничена камата на капитал, правична расподела уштеде, политичка, национална и верска неутралност, плаћање у готову, задружно образовање и васпитање. Ове принципе, мало побољшане, усвојио је Међународни задружни савез одмах после оснивања 1895. године.

Временом су се мењали друштвено економски и политички односи и прилике у многим земљама, па и политички системи. Разумљиво је, да су, у таквим околностима, мењани и задружни принципи. Увек се настојало да се сачува оно што је најбоље за задругарство, одбаци превазиђено и уведу новине које би могле бити од користи задружном покрету и одговарале одређеној средини.

Задружни принципи су мењани на конгресима Међународног задружног савеза у Паризу 1937. и у Бечу 1966. године. Нове расправе о измени овог документа почеле су на конгресу у Штокхолму (1988), настављене у Токију (1992), да би биле усвојене на конгресу у Манчестеру, у септембру 1995. године.

Они су названи „задружни принципи за 21. век”. Утврђено је седам основних, такозваних задружних принципа: добровољност и отвореност (задруге су добровољне организације, отворене за све који прихватају одговорност, права и обавезе, без социјалне, верске, политичке и расне дискриминације), демократичност, економско учешће чланова, аутономност и независност, образовање, обуке кадрова, информисаност), сарадња задружних организација, учешће у јавном животу.

Међународна организација рада (ILO) при УН и Међународни задружни савез (ICA) донели су, јула 2002. године, документ под називом „Препорука 193”. У њему се инсистира на пролагирању и ревитализацији задругарства, јер се оно сматра „важним субјектом” у креирању нових пословних односа и могућности за отварање нових радних места. Јер, наглашавају, такозвана глобализација опасно прети многим институцијама, па и задружном покрету и то не само у земљама у транзицији већ и уопште. Сматра се да би многе законе требало мењати и модификовати како би задругарство било што ефикасније. Посебно се инсистира да владе земаља у транзицији изјаве да прихватају да ће се према задружном покрету односити у складу са препоруком 193.

У нас, бар за сада, све иде супротним током.

У ДУШАНОВОМ ЗАКОНИКУ

Срби су вековима имали развијено задругарство. Оно се помиње и у Душановом законуку. После пропасти српског царства сродничке или породичне задруге су сачуване у српском народном обичајном праву као колективне недељиве заједнице. Задруге су биле специфичан начин живота и рада већих група људи који су били у сродничким везама. Оне су најчешће постојале у селима, а углавном су бројале по петнаестак и више чланова. Било је и знатно већих - од по неколико десетина, па и више од стотину душа.

Законом из 1848. године установљено је право деобе породичних задруга. Но, и без закона, тај про-

цес би се одвијао под притиском нових схватања начина живота и рада која су продирала из развијених западних земаља.

Породино задругарство је посебна, слојевита тема, а овде га помињемо само као чињеницу која, на свој начин, објашњава зашто је у Србији брзо прихваћено и утемељено задругарство западног типа.

У условима продора раног капитализма, мала и, углавном, сиромашна домаћинства наша су се у веома тешкој економској ситуацији. Постала су лак плен зеленаша и људи сличног соја, па су једини излаз видела и донекле налазила у удруживању ради заштите од сурове експлоатације.

ДАЛЕКОВИДИ ШОКОРАЦ

У другој половини 19. века вођене су бурне расправе о деобама и пропадању великих породичних задруга, које су биле темељ економског па и општег опстанка већине сеоског ситновластива. Било је и много предлога чиме да се оне замене, односно како да се заштити мало, сиромашно сеоско домаћинство које је у, у то време, било изложено многим искушењима. О томе је често писао и пишељер Живко Шокорац, један од најбогатијих заговорника задругарства новог типа, „несродничког“, како се тада зоворило.

Шокорац је предлагао да несродничке задруге, ако то не могу појединци или групе људи, оснива држава, а давао је и предлог како да се чини у пракси. На следећој страни је почетак изузетно занимљивог Шокорчевог текста објављеног у листу „Телсак“ средином осамдесетих година 19. века. Он би могао да послужи и као поука многим који данас тврде да нам задругарство није потребно. Ако ништа друго, те расправе од пре век и по користе су и као једноставан доказ да се и тада схватало да се њих не може сам. (Факсимил из књиже „Телсак“ која је припремљена за штампу.)

ТЕЖАК

ЧИМЕ ДА СЕ ЗАМЕНУ ЗАДРУГЕ СРОДНИЧКЕ?*

I

Узрок питању овоме.

Немила је то али стварна појава, да се сродничке задруге по селима нашим сваки даном све више распадају.

Последица овога распадања сродничких задруга та је, да се имаће распарчетава, радна снага цела, а инокостина и немаштина шире.

Сваки економ увидео је колико су задруге служиле као добра основа да се савршенији рад у нашу пољску привреду уведе и да се немаштина отклони, па је тражио да знађе начин како да се распадање задруга сродничких спречи.

Да би пронашао начин спречавања распада задруге, сваки се трудио да сазна узрок зашто се задруге распадају, па тако су једни приписивали распад задруга растућем раскошдуку и препоручивали штедњу и укидање сеоских дућана, где се свет учи лукезузу; други су распад задруга приписивали опадању морала и побожности, па су препоручивали мере којима се „благоиравије“ учвршћује; трећи су налазили узрок распаду задруга у жељи да човек свака се тече, па су предлагали мере да се и у задрузи особена тековина појединца јаче осигура; четврти су распад задруга банали на леђа женском кавезу па су и ту неке мере, за еманципацију жена посве неповољене, предлагали.

И вредни збор „Српског Пољопривредног Друштва“, на коме се

беше скупило ондашње језро наше пољопривредне интелигенције, дуго је и много већао о узроцима распадања задруга – па је ипак оставио управу друштвеној да она знађе и влади земаљској предложи нужне мере за спречавање распада сродничких задруга наших.

Али, кад се једна економска установа, као што је наша сеоска сродничка задруга, распада, ту није један узрок те да се може уклонити, већ ту има много и много узрока, који нису довољно испитани и који док се испитају задруга ће сасвим нестати.

Зато, да ми не би данубили око тога: како ћемо да одржимо наше сродничке задруге, далеко је економније да се упитамо: можемо ли чиме бар унеколико да заменимо ове задруге.

На сваки начин кад би појединци, који се деле из задруга сродничких, имали капитала, онда би ово питање било измишљено, јер за паре лако је набавити и машинску и људску радну снагу.

Али кад се зна да имања наших задруга и онако нису богата како велика а и кесе баш нису тако препуњене новцем, онда је јасно да из задруге излазе инокосни људи са женом и нејаком децом и нешто мало имања текем само да се животари.

Зато треба озбиљно да се упитамо: па чиме да заменимо наше сродничке задруге? – и то је, пакле, узрок питању које смо на челу ове расправне поставили.

ЗА - ДРУГА

Два су битна момента која опредељују живот сваког човека – биолошка борба за опстанак, која је врло сурова и хуманост, као чисто душевна потреба јединке у односу на друге људе, посебно оне у невољи. Читава људска историја представља поприште сукоба ова два основна животна принципа. Прва велика подела рада у пољопривредној револуцији, када су припитољене биљке и животиње, резултирала је стационарном, за разлику од дотадашње луталачке привреде. Тек тада, пре око 10.000 година почела су да се граде прва мања насеља, почиње да се развија приватна својина, породица, па, неколико хиљада година касније и први облици државне организације. У тим сложеним друштвеним преображајима зачиње се један покрет који свакако заслужује дужну пажњу као колектив сурове биолошке борбе за опстанак – самопомоћ, узајамно помагање људи блиских по роду, племену, породици. Чак и у најранијој фази развоја друштва – самопомоћ је била основна друштвена спона. Човек је, пре свега, друштвено биће. Колектив је његова природна средина, те су облици самопомоћи, врло разноврсни, сложени и неговани.

* * *

Етимологија, наука о пореклу, корену речи, учи нас да је задруга врло интересантна кованица. У свим словенским језицима корен је исти, у руском чак сама реч задруга је истоветна српском. У словенским језицима суштина је иста – задруга је кованица две речи:

- за;
- друга.

Сама суштина је јасна. У питању је основни облик самопомоћи када сви који могу помажу свом другу, брат-

ственику, племенску, сељанину. Моба, као особит облик самопомоћи, је од прастарих времена развијена у свим словенским, али и осталим народима. У Словена се и данас обавезно иде на мобу када се гради кућа. Тај највећи издатак породице, та превелика инвестиција за породични буџет, а тако важна, морала је по природи ствари пронаћи оптималне облике организације самопомоћ – моба. Чак и у већим градовима, а поготову у мањим местима – никад се кућа не гради без мобе.

У словенским народима је посебно наглашен тај моменат заједништва, чак можда и превише. Тако се у нас дуго и предуго одржала традиција породичних, братственичких и племенских веза. Породичне задруге су посебно интересантан облик друштвене организације у Србији или братственичка интеграција у Црној Гори. Комуна, комуница, задружна утрна и други облици заједничких посела пашњака, шума, те других земљишта и данас су примери посебне социјалне интеграције. Насупрот овоме, западна цивилизација знатно више форсира индивидуалност – јединку, коју чак ни најужа породица не везује после пунолетства. На тој индивидуалности, самосвести, чврстој вери у снагу јединке добрим делом се и развио западни рационализам, прегалаштво и ефикасност која се ипак развила у потрошачки менталитет и опасно угрожавање Планете исцрпљивошћу ресурса, загађењем средине и другим опасностима. Самопомоћ се развила баш у задружном облику и у западним земљама.

(Др Гаврило Михаљевић: Улога задруге у развоју насеља, „Виђења”, 1995)

СИРОВИ И СУРОВИ КАПИТАЛИЗАМ

Задругарство је почело да се зачиње у првој половини 19. века, у време тешких политичких и економских ломова у Европи, пропасти феудализма и наглог развоја суровог капитализма – Задружни покрет у свету данас броји око 800 милиона чланова.

Задругарство је почело да се развија у Европи у првој половини 19. века. Најпре у Енглеској која је у то доба, у сваком погледу, била најразвијенија земља света. У њој су класна, политичка, социјална, у основи егзистенцијална сукобљавања била најгрубља и најдраматичнија. Било је то у време великих политичких, економских, социјалних превирања, наглог развоја индустрије и технички савшенијих средстава за производњу, настанка нових идеологија и погледа на свет и међуљудске односе, пропадање феудализма и наглог развоја суровог и суровог капитализма.

Индустријска револуција, нагли развој производних техничких средстава оставио је многе руке без посла, а многа уста без хлеба.

У таквим околностима масе незапослених или оних који су радили за бедну надницу 12 или више часова дневно почеле су да се боре за елементарни опстанак. Најпре се јавио чартистички покрет радника у коме се, како тврде теоретичари, зачала и идеја о задругама и задругарству као средству за, пре свега, економску заштиту радника, земљорадника, ситних трговаца, мануфактуриста и других људи које је у економском смислу гутала индустријска револуција и прва, најгрубља „варијанта” капитализма.

Теоретичари задругарство сматрају да је енглески социјалиста утопица Роберт Овен (1771-1858) највише подстицао удруживање радника и земљорадника. Први је почео да употребљава реч „кооператива” у смислу удруживања, сарадње и испомоћи; залагао се за стварање новог, поштеног друштва, комуна, аграрних заједница итд. Чинио је и неке практичне покушаје у том смислу, међутим сви су брзо пропали.

Прве задруге у Енглеској

Прве потрошачке задруге почеле су да се јављају у Енглеској. Тридесетих година 19. века било их је неколико стотина. Били су то углавном мали дућани или мање групе организованих радника, али са знатно већим амбицијама. У њима су се зачели и такозвани задружни принципи (самопомоћ, демократичност, неутралност, расподела добити, продаја по текућим пијачним ценама). Неки од тих принципа остаће дуго, све до данас, у темељима задружног покрета.

Част да се сматрају родоначелницима, зачетницима светског задружног покрета припадала је групи сиромашних ткача из малог енглеског места Рочдел, који су своју потрошачку задругу основали

ноембра 1844. године. Имали су мали дућан, а планирали да за своје чланове узимају земљу у закуп, организују мале раднице итд. Брзо су пропали, као и све друге сличне задруге које су тих година основане у Енглеској.

Прве кредитне задруге у градској привреди и пољопривреди основане су у Немачкој после буржоаско-демократске револуције 1848. године. Тек у другој половини 19. века у овој земљи јављају се и прве кредитне земљорадничке задруге. За ову прилику, односно за наше просторе, оне су најзначајније, па да видимо како је то почело.

На иницијативу Фридриха Вилема Рајфајзена у неким деловима Немачке још 40-тих година 19. века основана су друштва за помоћ сиромашнима. Готово четврт века кансије, та друштва су трансформисана у кредитне задруге. Прва таква задруга формирана је у Анхаузену 1866. године, па се та година сматра годином оснивања првих кредитних земљорадничких задруга.

У последњим деценијама 19. века оснива се велики број кредитних земљорадничких задруга и то не само у Немачкој већ и у другим деловима Европе (Чехословачка, Аустрија, Мађарска, Пољска, Русија, Србија, итд.).

У Француској је тек после бурних збивања 1848. године дошло до оснивања првих радничких произвођачких задруга. Томе су допринела учења француских социјалиста утопијста Сен Симона (1760-1825) и Шарла Фуријеа (1772-1837), али и знатно другачијих општих околности него у Немачкој, па и Енглеској. Разуме се да су се њихови основни принципи и устројство

разликовали од принципа задружних покрета и асоцијација у другим европским земљама.

Током више од век и по задругарство је у најразноврснијим облицима и видовима ухватило дубоке корене не само у Европи већ у целом свету. Предпоставља се да кроз задружне организације (кооперативе) најразноврснијих делатности, димензија, начина пословања итд. око 800 милиона људи стиче део зараде. Процењује се да је у тим организацијама стално запослено око 100 милиона људи. Све те цифре нису особито поуздане, јер се оне мењају као што се мења и задругарство већ према општим политичким, економским и другим приликама и интересима људи који целу или део зараде стичу у тим кооперативама.

ИЗЛАЗИ ИЗ ШТАМPE

Владимир Ђурђевић

ИЛУСТРОВАНИ ЛИСТ ЗА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ

ПОМОЗИ ВАМ БОГ!	
1. Јануар	100
2. Фебруар	100
3. Март	100
4. Април	100
5. Мај	100
6. Јуни	100
7. Јули	100
8. Август	100
9. Септембар	100
10. Октобар	100
11. Новембар	100
12. Децембар	100

ПОМОЗИ ВАМ БОГ!

ПРОПАДАЊЕ И У СЛОБОДИ

После прогона Турака народ је живнуо, више се рађало и радило, територија земље је повећавана, али, као што најчешће бива после остваривања великих тежњи и циљева (слобода, пре свега), радост и срећа обичног сиромашног српског света била је кратког века.

О томе како се у 19. веку утемељивала нова српска држава, поготово о бурним политичким збивањима, о развоју економије (а под тим појмом се подразумева пољопривреда и сељаштво које се бавило тим послом, јер Србија до друге половине 19. века чак ни симболично није имала других привредних делатности), па и о селу и сељацима писано је много. Писано је и овако и онако.

Нашим романтичарима све је било готово сјајно. Режимски или идеолошки занесењаци, међу којима је увек било ситних интелектуалних профитера и варалица, писали су свако на свој начин, из „свог угла“ односно интереса или интереса владајућег режима или идеологије којој су припадали, или којој су служили.

По озбиљнијим аналитичарима и историчарима, а пре свега по неспорним чињеницама, и тај 19. век, као уосталом и историја Срба у целини, био је буран, а прилике у њему крајње замршене, контроверзне и тешке. Поготово за сељацима.

О српском земљорадничком задругарству писано је доста, али је доста тога остало недоречено, нерјашњено и контраверзно. Аутентичних докумената и података, поготово о најранијем периоду, нема много. Аутори су се према тој материји односили већ према поводу због кога су писали, својим спо-

собностима, наклоностима према овоме или ономе, политичким приликама и политичким схватањима и опредељењима.

Непосељена земља...

Срби су у време дуге турске владавине, па и у другој половини 18. века, када су се, после озбиљних пораза Турака у ратовима, стварали неки изгледи и будила нада да би се тај туђински јарам некако могао збацити, живели углавном у селима. Живели су у беспутним, шумовитим, забитим крајевима, у великим породичним задругама често са по више десетина чланова, које су саме производиле све што им је потребно за убоги живот и преживљавање. Тако су ваљда и опстали.

После протеривања Турака, Србија је била слабо насељена и изразито заостала пољопривредна земља. Рецимо, 1815. године у Београдском пашалуку живело је само 400.000 становника. У току три деценије тај број се повећао на готово 700.000. Становништво се у 19. веку нагло увећавало високом природним прираштајем и досељавањем из других крајева (Црна Гора, Херцеговина, Босна, Македонија итд.).

После српско-турског рата (1876-1878) и Берлинског конгреса (1878), када је дошло до проширења

српских територија на југу, поново је нагло увећан број становника. Србија је у 20. век ушла са око 2,5 милиона душа.

Ситан сељачки посед

Сељачки посед је од почетка стварања нове српске државе био уситњен и такав ће углавном остати до данашњих дана. У другој половини 19. века готово трећина домаћинства имала је мање од два, а око 70 одсто мање од пет хектара обрадивих површина. Већ крајем тог века број оних домаћинстава која имају мање од пет хектара сведен је на половину, док је повећан број газдинстава са десет, двадесет и више десетина хектара. Србија није имала велепоседничких газдинстава, али је имала велики број сиромашних сељака, беземљаша који су хлеб зарађивали радећи у надницу.

Процес раслојавања и довођења сељака у економски па и сваком другом погледу инфериоран положај трајао је цео век. Слично је било и у првој половини 20. века, а само у нешто другачијем виду траје и до данашњих дана.

Грађанска класа која се стварала, поготов онај богатији слој, била је вичнија стицању иметка, често недозвољеним средствима. По природи ствари, чудној некој логици, све више људи, поготово оних који су почели да се богате, водила је рачуна само о свом интересу. Пропадању сељаштва допринела је и држава, понекад лошим законима, чешће неспровођењем већ донетих закона, порезима и другим наметима које бројни сиромашни сељаци нису могли да измире.

У још већу беду гурали су их разни преваранти. Сиромашни се-

љаци су се најпре задуживали код сеоских газда, трговаца, дућанија, а онда државних службеника, официра итд. Државни службеници су, рецимо, добијали новац уз камату од 4-5 одсто, а давали сељацима уз камату понекад већу и од 50 одсто. Много се варало, склапани су фиктивни уговори, фалсификоване облигације. Држава је неким законским прописима покушавала то да спречи, али јој то није полазило за руком. Не само тада него и много година касније.

Крајем 19. века дошло је до продаје великог броја имања или делова имања презадужених сељака. Тако се 1891. године „на добошу” нашло 4.780, 1892. – 3.977, 1893. – 1.194, 1894. – 3.395, а 1895. – 5.444 домаћинства.

Мумуруз, царевница, колумбаћ...

Србија је, после протеривања Турака и распада османлијског феудализма, била изразито сточарска и неразвијена земља са огромним необрађеним површинама и шумама, погодним за гајење стоке, пре свега оваца и свиња.

Током 19. века, сечом шуме ради продаје дрвета, окретањем земљорадњи због повећања броја становништва и потребе да се произведе више разноврсне хране, дошло је до повећања обрадивих површина. Више од половине обрађене земље било је под разним усевама, а водећа биљна култура био је кукуруз, који се тада називао мумуруз, царевница, колумбаћ... Од седамдесетих до деведесетих година површине под том културом повећане су за два и по пута и захватале су половину укупно обрадивих површина. Сејан је жути и бели куку-

руз, а и један и други су употребљавани за сточну и људску исхрану.

Пшеница је сејана на око 30 одсто површина, али су временом те површине повећаване на рачун оних под кукурузом. Становништво је све више прелазило на пшенични хлеб, а Србија је још средином 19. века почела да извози пшеницу. Пшеница је извожена готово цео век, док су они који су је производили углавном јели проју (хлеб од кукурузног брашна).

Као под Турцима

Данашње генерације не могу ни да схвате у каквим се условима живело и радило у Србији и после протеривања Турака. Па готово и цео век касније. Чак и у другој половини 19. века сиромашни сељаци обрађивали су земљу готово слично овом орачу са фреске из 14. века.

У Србији крајем шездесетих година 19. века (без нишавског, врањског, нишког и топличког округа, који су присаједињени тек 1878. године) живело је око 1.200.000 становника, а нешто више од 200.000 сељачких породица расплагало је са око 130.000 воловских и коњских запрега, 50.000 плугова и око 30.000 ралица.

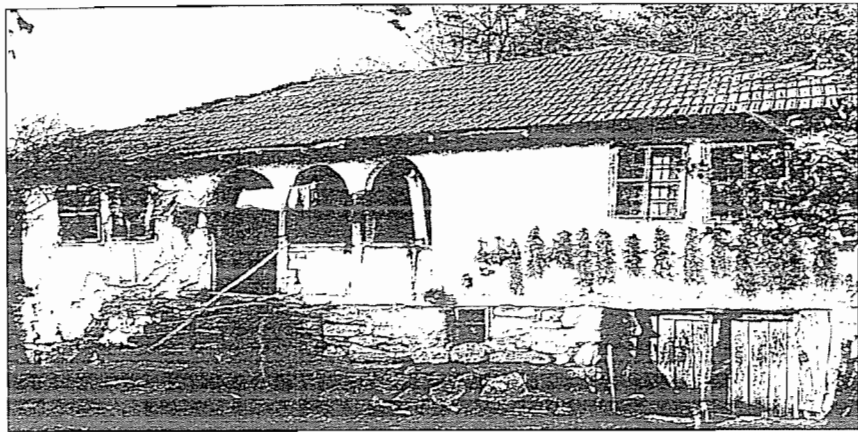
„Тежак”, најзначајнији српки лист за пољопривреду и село који је излазео 70 година, често је писао о заосталости пољопривреде, поготово о примитивној обради земље. По извештајима Адама Богосављевића, Милутина Савића, Вучка Богдановића и других, у тимочком крају је ретко који сељак успевао једном у животу да узоре своје земљиште. Ралица може да оре само после кише. А када кише нема онда су неки пшеницу сејали моти-

ком. На Мирочу су кукуруз сејали и по шумским крчевинама. Најчешће око пањева. Најпре би дрво спалили, па око њега, око пања, сејали кукуруз. Забележено је да на Космају сељаци уопште нису ђубрили њиве, а и да су исти усеви на истој парцели сејали и двадесет година. Половина приноса је редовно пропала због суше, мраза, велике влаге, биљних и животињских штеточина.

Сточарство уступа место земљорадњи

Сточарство је у ослобођеној Србији имало изванредне услове за развој. Најразвијеније гране су биле свињарство, овчарство и говедарство. Међутим, порастом броја становника, и напредовањем земље у целини, сточарство је почело да уступа место земљорадњи. У последњим деценијама 19. века број грла стоке се и апсолутно смањивао. Тако је Србија, после 1878. године, после проширења територија, имала мање грла стоје него у ранијим, мањим границама. На опадање сточарства утицало је више чинилаца: крчење шума и разоравање утрина, продаја стоке за исплату дугова, подмирење породичних потреба, већа потрошња меса. У другој половини 19. века сељак је морао

Кућа у Србији крајем 19. и почетком 20. века

све више да производи за тржиште, јер му је новац био све потребнији – за, како је већ речено, плаћање обавеза држави, измирење дугова, набавку нових средстава за рад и индустријске робе за кућне потребе...

Србија је у то време већ почела да извози. Најпре и највише живу стоку, затим пшеницу, па кукуруз. Извоз стоке је опадао, а растао је извоз житарица. Почео је и извоз воћа, пре свега сувих шљива...

Село је у то време, а и деценијама касније, највећим делом, живело у тешкој беди. Тек у другој половини 19. века почела је градња квалитетнијих кућа са више соба. Али, и те собе су биле ниске, мрачне, са земљаним подом. Сиротиња је живела у плетарама облепљеним блатом и понегде окреченим, сви у једној или две просторије, често заједно са стоком.

Исхрана се сводила углавном на проју и неко простије јело од пасуља, кромпира или неког другог поврћа, у зловремену употребу млечних производа. Постили су се свака среда и петак, сви постови, а месо се јело углавном о славама,

преславама или неким другим важним и свечаним приликама. У многим домаћинствима, па и ширим регионима тако је било све до Другог светског рата...

Један ђак на 58 становника

Осамдесетих година 19. века у целој Србији било је 517 школа, једна на 73 квадратна километра или један ђак на 58 становника. На размеђу 19. и 20. века у Србији је било 78 одсто неписменог становништва. Неписмено је било 85 одсто сељака, а готово се није могла наћи сељанка која је умела да чита и пише...

Има много других драстичних података који говоре о туробним, суровим приликама у којима је живео највећи број сељака од ослобођења од Турака.

Ипак, Србија је у економском, па и културном и образовном погледу направила леп напредак и, крајем 19. века, уза све невоље, унутрашње и спољашње тешкоће и сметње, почела озбиљно да се консолидује као модерна држава.

Светозар Марковић

Идеју о оснивању задруга снажно је пропагирао Светозар Марковић (1846–1875), политичар и књижевник, који се

сматра оснивачем социјалистичког покрета у Србији. Он се највише бавио радничким питањима, али је брижљиво пратио збивања у пољопривреди и међу сељацима. Осуђивао је експлоатацију ионако сиромашних сељака, а између осталог и сам је покушавао да практично допринесе развоју земљорадничког задругарства. Марковић је предлагао да се оснују општинске заједнице – земљорадничке произвођачке задруге, у којима би сељаци, на груписаном земљишту били и власници и радници. Било је покушаја да се то реализује у пракси, међутим, видимо, да та идеја није прошла ни тада ни много година касније.

Марковићеве идеје и све што је радио за кратког живота може се, овако или онако, доводити у питање, па и констатација „да нико није имао интереса да се бави усавршавањем сељачке производње“. Активност друштва за пољску привреду и задружни покрет, у коме је и сам Марковић видно учествовао, то демантују. Друго је питање што је све то било недовољно и што су постојале силе (као и увек, па и данас) којима је било стало да сељаци остану сиромашни и беспомоћни да би лакше могли бити експлоатисани.

ПРВА ЗАДРУГА У ВРАНОВУ

„Парадокс” да је задругарство најдубље корене ухватило међу сиромашним и полуписменим сељацима лако је објаснити простом чињеницом да су они одувек били предмет експлоатације а удруживање и самонспомоћ су им пружали пеке, најчешће, јалове наде...

Задружни покрет је међу српским сељацима почео да хвата озбиљније корене тек крајем 19. века. По дужини трајања, обухвату броја људи, броју задружних организација, доприносу који је дао итд. земљорадничко задругарство надмашује све друге облике задругарства. Задружна идеја је постојала и развијала се и у другим делатностима (занатлије, трговци, здравствени радници, последњих деценија студенти, ђаци итд), али је све то заједно безначајније од земљорадничког задругарства. Има земаља у којима су задружна искуства и пракса другачији. Чак супротна нашим.

Звучи парадоксално да је задругарство на нашим просторима најдубље корене ухватило међу сељацима, дакле у већини и у дужем периоду најсиромашнијем и најзаосталијем делу становништва. Објашњење је једноставно. После збацивања ропства и османлијског феудализма дошло је до продора раног капитализма који је довео до тешких економских, социјалних и егзистенцијалних заостравања. Сељаци су почели да траже излаз у самоорганизовању. Доприносило је свакако и то што су Срби и раније живели у великим породичним задругама, па су донекле имали развијен дух заједништва...

Као зачетник земљорадничког задругарства узима се задруга у

селу Вранову код Смедерева, коју је основала група сељака, на челу са Лазаром Савићем Гешом, 29. марта 1894. године. Иницијатор за оснивање

Лазар Савић Геџа

те, а и неких других задруга најпре у смедеревском крају, а онда и у другим деловима Србије, био је Михаило Аврамовић, родоначелник, утемељивач (идеолог, теоретичар, публициста и велики задружни посленик и практичар) не само српског већ и задругарства на ширим просторима овог дела Европе.

Међу 28 оснивача Задруге у Вранову било је неколико богатних људи док су остали били углавном сиромаси. Она је, као и многе друге, које ће врло брзо почети да нику као печурке после кише, била је „рајфајзеновог типа”, што значи да се у почетку углавном или готово искључиво бавила кредитирањем сељака.

Исте године основане су задруге у Азањи (11. април), Малом Орашју (6. мај), Миахиловцу (25. август)

и Ратарима (18. октобар). Наредних година задруге су брзо осниване у Поморављу, Тимочкој Крајини, Мачви и другим деловима тадашње Србије.

Задружни савез већ 1895. године

Прва пољопривредна асоцијација у Србији основана је у Смедереву 20. јула 1895. године и названа Савез српских земљорадничких задруга. Савез је основало 11 кредитних земљорадничких задруга, а пословао је по међусобном споразуму до 30. маја 1897. године, када су усвојена прва правила Савеза.

Годину дана касније седиште Савеза српских земљорадничких задруга пренето је из Смедерева у Београд и од тада почиње знатно већа активност на ширењу задружних идеја и развоју задругарства. Том приликом је промењено име у Главни савез српских земљорадничких задруга. Резултати су били врло добри.

Од оснивања Врановске задруге па до 1914. године просечно је годишње формирано по 50 задруга (види табелу). У том периоду, дакле пуних 20 година, стварни челник задружног покрета у Србији био је Михаило Аврамовић, иако се није увек налазио на највишим функцијама.

Савез је користио готово сва тада расположива средства за популарисање и пропагирање задругарства. Штампани су листи, брошури, одржавани курсеви, предавања, зборови, екскурзије, саветовања...

Почетком 1895. године, дакле неколико месеци пре оснивања Главног савеза српских земљорадничких задруга, појавио се први број листа „Земљорадничка задруга” који ће, као орган рада задругара Србије, са прекидима, излазити све до 1944. године.

Савез је давао велики допринос оспособљавању задружних кадрова за штетно-кредитне службе, набавку и продају робе, књиговодствене послове. Ревизиона служба је била такође важан чинилац у усклађивању пословања задруга са правилима и законским прописима.

Крајем 19. века и у Војводини је нагло растао број земљорадничких задруга, а већ 1897. године, основан је Савез српских земљорадничких задруга са седиштем у Загребу. Он је обједињавао српске задруге у Угарској, Хрватској и Славонији.

Прве земљорадничке задруге у Србији биле су кредитног „рајфајзеновог типа”. Средства за оснивање и рад задруга чинили су мали удели сељака и зајмови од новчаних установа. Фондови су били недељиви и неутуђиви, а задругари су, солидарно и неограничено, целом својом имовином гарантовали за рад и пословање задруге. У почетку, па и касније, зајмови су били мали, а давани су за набавку запрежне и приплодне стоке.

куповину пољопривредних алата, подиза-

Године	Број задруга
1894.	5
1895.	12
1896.	17
1897.	50
1898.	109
1899.	167
1900.	244
1901.	259
1902.	300
1903.	359
1904.	429
1905.	525
1906.	573
1907.	629
1908.	654
1909.	683
1910.	694
1911.	672
1912.	672
1913.	782

ње воћњака и винограда, куповину хране и враћање дугова.

У то време, дакле, крајем 19. века, у селима настају и специјализоване произвођачко-прерађивачке, набавно-продајне, млекарске, виноградарске и друге задруге.

У раду тих задруга, па и деценијама касније, било је озбиљнијих проблема. Законодавство није било потпуно и прецизно, а средина, учмала и неразвијена, није могла да разуме савременије начине пословања, па рецимо ни то како сељак може да буде сам себи и кредитор и дужник. Било је, и поред прилично стриктних правила, којима се регулисао пријем у задругу и начин додељивања кредита, доста неправилности и малверзација. Највећа невоља је била што није било довољно новца, а о новцу се углавном радило. Држава је покушавала да дотури сељацима нешто пара под повољним условима, али од тога није било много вајде. Новац је најчешће завршавао у рукама богатим, вештих и покварених. Понешто новца је стизало у село, али уз високе камате.

До 1914. године готово сваке године одржавани су конгреси српских земљорадничких задруга. Први је одржан у Смедереву крајем августа и почетком септембра 1896. године, а главна тема је била штедња становништва и стварање задружних фондова за непомагање у случају болести, старости, смрти и других невоља. На другом конгресу у Крагујевцу, па и оном годину дана касније у Јагодини, говорило се о подизању заједничких житних стоваришта, али и другим питањима која су тиштила сељаке.

Први закон о земљорадничким и занатским задругама донет је

1898. године. Он је дуго примењиван на подручју Србије и Црне горе.

Задруга у Вранову пропала...

О томе када је у Србији или код Срба основана прва земљорадничка задруга било је извесне благе полемике приликом обележавања стогодишњице задружног покрета у Србији (1984). Тада су у свечарским задружним публикацијама објављени подаци о првим војвођанским земљорадничким задругама и организацијама људи сличних занимања о којима шпра јавност није била упозната. Оне су, тврде војвођански задружни летописци, настале раније од првих задруга у Србији 19. века. Међутим, као што је већ речено, оне нису биле прави замајак задругарства на просторима данашње Србије.

Било је спорења о томе када је настала прва земљорадничка задруга и у Србији 19. века. Има ту и понешто комично. Тврди се да су сељаци у Вранову и Азањи, дакле два села у смедеревском крају, истог дана донели одлуку о оснивању задруга. Азањци чак тврде да су они пре основали задругу, да су се

договорили са сељанима из Вранова, да истог дана оду у суд у Смедереву и у судске књиге упишу своју задругу.

УДАРИ НЕКА АРЛАУШИНА

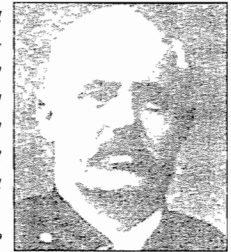
После дужих темељних припрема, Михаило Аврамовић, ондашњи управник Подунавске задруге, а доцније председник Главног савеза Српских земљорадничких задруга, договорно се са Милијом Батинићем из Азање и Лазаром Савићем из Вранова да њих двојица, заједно са мештанима ова два села која су spremни да потпишу уговор о оснивању земљорадничких задруга, дођу у Срески суд у Смедереву 29. марта 1894. године (по старом календару) и обаве свечани чин оснивања задруге. Обојица су прихватили договор и код судије неспорних дела Среског суда у Смедереву, господина Јована Крчмаревића требало да се нађу „првог ушторка прече - крстопокладне печење, пре подне у 10 сахата”.

Велики је то био догађај за оба села, притиснута у то време свеколним недаћама – економским и политичким, али још више тежбеним животом, условљеним каљавим и излоканим путевима без превоза. Жеља је била велика а Смедерево удаљено од Азање пет сати доброг хода у једном правцу. Зато су Азањци пред одлазак још једном заказали скуп свих који хоће да се удруже и то на Дан 40 мученика – на Младенце, и договорили се да око поноћи на заказани дан, пред судницом сеоском сви буду и „уз Божју помоћ крену на пут од користи за све”. Учињени договор, међутим, беше само делимично испуњен.

Некако, баш уочи тог ушторка, када су на пут хтели да пођу, удари нека арлаушина, па вештар, праћен Баба-Мартом, негде из куће да се изађе, а Милија Батинић камоли на далек пут да се крене. И тако попраје све до зоре. Истина, неки људи су, из бојазни да им се нешто не придвори или се не помисли да су тишманили, шаренице преко леђа и ајд у село (неким је и 4-5 километара од куће до села), а тамо се сакупило тек десетак људи. Попричање иша им ваља чинићи и сложено одлучише да се разиђу, а двојица од њих одоше у Смедерево да кажу иша их је сиречило да дођу у Суд. И тако би.

Када ова двојица стиђу докисли, каљави и промрзли до косићу, у суду затекоше 32 мештана оближњег Вранова (њима је до Смедерева „каменом да се добаје”), који потписаше уговор и тако уђоше у историју као први оснивачи земљорадничке задруге у Србији, а „Азањцима остиа само грудбo мeстo”.

Овако су Азањци описали оснивање своје задруге и зашто су морали да се задовоље грудбo мeстoм. (Публикација поводом деведесете годишњице Азањске задруге, која је, зашто у свему, цео век била једна од најбољих у Србији).

Милија Батинић

Година III.

Смедерево, 31. Маја 1897.

Број 3.

ЗЕМЉОРАДНИЧКА ЗАДРУГА

ЗАДРУГАРИМА

Због тога што су сви тогво радници на *Земљорадничкој Задрузи* заузети од неког времена пословима око штампања *Рада Првог Конгреса*, око оснивања и уређивања нових земљорадничких задруга и припремања извесних радова, да се за земљорадничке задруге добије легалан основ у нашој земљи, *Земљорадничка Задруга* није могла, од 15. фебруара о. г., да излази.

Па пошто ће требати још неко време, да се нагомилани послови у Управи Савеза Српских Земљорадничких Задруга посвршавају, то је иста Управа у својој седници од 20 ов. м. одлучила: да *Земљорадничка Задруга* од сад, па до даље одлуке, излази *по потреби и могућности*.

Уредништво ће се, међу тим, старати, да се ова одлука што пре замени другом, по којој ће *Земљорадничка Задруга* излазити редовно сваког месеца.

Овај трећи број *Земљорадничке Задруге* излази на основу одлуке речене Управе и једино ради тога, да се објаве неправилности и злоупотребе, које су констатоване у раду појединих чланова неких земљорадничких задруга.

Уредништво

Земљорадничке Задруге.

Најстарији број „Земљорадничке задруге“ који је сачуван у Народној библиотеци у Београду. Из текста се види да се задругарство још на самом почетку суочило са неправилностима и злоупотребима, што ће за, на жалост, пратити деценијама, све до данашњих дана.

В. Ђурђевић

ПРВА ШКОЛА
ЗА ШУМАРЕ

У Пожаревцу је, 10. октобра 1872. године, на иницијативу друштва за пољску пољопривреду, пре свега Милована Спасића, основана земљоделска шумарска школа, прва средња школа те врсте у Србији. У ствари, била је то прва специјализована школа, која је образовала шумарске стручњаке. Школа је како се тврди, имала висок ниво наставе, а њене дипломе признавали су у Аустрији, Немачкој, Швајцарској, Шведској. Управо са тим дипломима полазници су се могли уписати, настављати школовање у развијеним европским земљама.

Школа је, претпоставља се, из некаких политичких разлога, укинута десет година касније, а до првог светског рата у Србији неће се оснивати самошколе пољопривредне школе.

Михаило Аврамовић

Михаила Аврамовића (1846–1945) сматрају оцем српског, па у извесном смислу и југословенског задругарства. Пре свега земљорадничког.

Он је међу оснивачима прве српске кредитне земљорадничке задруге у Вранову, а задругарством, селом и сељацима бавио се готово током свог дугог века. Био је најплоднији задружни писац и, тврди се, најугледнији теоретичар овог покрета. Први је професор задругарства на Универзитету у Београду, и дугогодишњи уредник листа „Земљорадничка задруга“.

Аврамовић је рођен у Дубони код Младеновца. У Смедереву је завршио Гимназију, а у Београду Трговачку школу и Велику школу. Образовање је употпуњавао у Француској, Немачкој, Италији, где се особито интересовао за земљорадничко задругарство. Аврамовић је учествовао у оснивању Међународног задружног савеза 1895. године. У руководству светског задружног покрета Аврамовић је остао до краја живота.

Написао је више књига о задругарству, селу и сељацима. Бавио се и политиком, а био је и председник народне сељачке странке и њен посланик у Народној скупштини.

В. Ђурђевић

ЗЕМЉА РАЗЛИКА И СУПРОТНОСТИ

У Краљевини Југославија пољопривреда је била главна економска грана, а располагала је са свега 2500 трактора, док око 30 одсто сеоских домаћинстава није имало ни плуг ни ралицу. — У већем делу земље још су владали феудални и полуфеудални односи.

После Првог светског рата настала је нова земља — Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која ће се од 1929. године звати Краљевина Југославија. Била је то готово невероватна државна творевина, састављена од већег броја мањих и већих народа различитих у много чему — вери и језику, писму, степену образовања и културе, традицији, а, пре свега, по степену економске развијености подручја која су ушла у њен састав. Ваљда се није могла створити земља са толико разлика, па и супротности.

Само 2500 трактора

Северни делови Југославије, који су били у саставу Аустро Угарске, економски и образовано су били развијенији, али по величини територије и броју становника слабији. Србија је из ратова од 1912. до 1918. године изашла тешко осакаћена, готово потпуно разорена. У Босни и Херцеговини и јужним деловима новостворене државе владали су полуфеудални или чак феудални односи. Заосталост у тим крајевима била је потпуна.

Све до Другог светског рата Југославија је била неразвијена капиталистичка аграрно-индустијска земља са дохотком који је био десет

пута нижи од дохотка САД. Индустрија је била у повоју. У њој је преовладавао страни капитал, а окосницу економије, по обиму произвођње и обухвату становништва, чинила је пољопривреда. Међутим, и та грана је била при дну лествице у односу на сличне делатности у другим развијеним европским земљама.

Пољопривредници су располагали са свега 2500 трактора, који су углавном служили за вучу. Од око два милиона земљорадничких газдинстава само 44 одсто је имало гвоздене плугове, 19 одсто дрвене ралице, док остали нису имали ни једно ни друго. Посед је и даље био веома уситњен. Трећина домаћинства имала је до два, трећина од два до пет хектара. Било је све више велепоседника, али и безземљаша. Велике масе сеоског становништва били су, као у 19. веку, изложени суровој експлоатацији и живели су бедно уз проју, лук и пасуљ, Севернији делови Југославије били су економски и у сваком другом погледу развијенији, док је беда, што се нишло према југу, била све већа, а животни стандард, писменост и образовање, као у време Турака. Већ је речено да су у неким од тих крајева владали полуфеудални или чак и феудални односи.

ЗЕМЉОРАДНИЧКА ЗАДРУГА

УЈЕДИЊЕЊЕ

(Повезај са овогодишњим Конгресом)

Од 13. до 16. септембра о. г. држани су В. Бечкерку Конгреси српских земљорадничких задруга који припадају Савезима у Београду и Загребу. Конгреси су држали посебно, и то : од 13. до 15. за задруге преко Саве и Дунава, а 15. и 16. за задруге из граница предратне Србије.

На Конгресу задруга које припадају Загребом Савезу, посрпани су рецити послови који се обављају сваке године, и одржани су предавања: П. Ардинова — *Српска земљорадничка Задруга, као средина за народно просвећивање*, Др. Јована Барбара — *Који је највећи грех нишанга српска мајка може учинити*, тоси. Радомира Марковића, свештеника — *Земља земљорадничкица, у српским крајевима само Србији*. Она су ова предавања слушања с великом пажњом, јер су била поднетена за задругаре, али по њима није вођена никаква дискусија, као што је то обичај на нашим Конгресима.

Напредак питање, које је решено на овоме Конгресу, било је питање о спајању Савеза Загревачког и Београдског. Оно је решено једногласно, без опозиције, само су, после овога решења, издали бесмислену дреску нека политичка агенти (међу којима је био један активни начелник средств и један чиновник Министарства за Социјалну Политику, који су тражили промену Управе, и ако је о томе питању, после одлуке о спајању ова Савеза, било безпредметно говорање. Ова поручена дреска разбита се о списет задругара, који се ипак дали заштити бескомичном дреском ових назови задругари.

Нама скупштина је отпочела рад 15. септембра по позиву и прогласила саму земљорадничке задруге, коју нам је пријатељ задругарства г. Јован Богданов, велики људи, за држање Конгреса уступно.

ЗЕМЉОРАДНИЧКА La Coopération Rurale * ЗАДРУГА

Год. XXI.

15. August, 1921.

Бр. 2.

НАШ ОВОГОДИШЊИ КОНГРЕС

По споразуму са Савезом Српских Земљорадничких Задруга у Загребу, овогодишњи Конгрес наших Земљорадничких Задруга из Србије држаће се не 11. и 12. септембра, како је у прошлој броју нашега листа саопштено, него 15. и 16. септембра о. г., дакле одмах после Конгреса Српских Земљорадничких Задруга које припадају Савезу у Загребу.

На овај начин наш ће Конгрес значити рад по српском Конгресу Српских Земљорадничких Задруга преко Саве и Дунава. Оно ће бити последњи посебни Конгрес Задруга које припадају Савезима у Београду и Загребу, и који су се, до сада, посебно држали. Пошто ће на њима у овој години дефинитивно бити решена ствар спајања у један Савез, то ћемо већ у идучој години имати Конгрес свих Срп. Зем. Задруга из Србије, Срема, Славоније, Хрватске и Војводине заједно.

Великим дајунима земљорадничког задругарства спајају се задругарски конгреси, одржани у септембру 1921. године, на којима су уједињени савези српских земљорадничких задруга из Србије, Срема, Војводине, Славоније и Хрватске. Као и у дружим постојима, у облику и уштељењавању земље, и у задругарству се почело са мнош амбиција. Међуштим, изузетан енџузијализам почео је паљто да јењава, јер се задругарски покрет почео да суочава са мношким тешкоћама у својим редовима, а и земљи у целини.

По завршетку Првог светског рата и стварања нове државе, формиран је Главни задружни савез Краљевине СХС (14. јуна 1919. године) у који је ушло 15 задружних савеза са подручја целе земље. Врло брзо је почело оснивање нових задруга. По статистичким подацима, у Краљевини Југославији је 1930. године постојало 4.491, а десетак година касније 9.359 земљорадничких задруга. Највише је било кредитних, а онда набавно продајних и специјализованих произвођачко-прерађивачких. То је разумљиво, јер је пољопривреда, као и у Србији у другој половини 19. века, била неразвијена, још се са натуралне прелазило на робно новчану привреду.

И ове кредитно земљорадничке задруге биле су сличне „рајфајзеновим”. Чланови задруга су овог пута били углавном богатији сељаци, који су били и образованији, имали више времена, боље контакте са градом (што ће рећи са изворима јефтинијег новца), боље су познавали економске и политичке прилике. Ове задруге су, кредитима, омогућавале својим члановима да набављају средства за производњу и живот, али су се бавиле и пропагирањем и организовањем штедње, па и неким другим практичним пословима.

Као и у свим временима, било је задруга које су релативно добро пословале, економски помагале своје чланове и подстицале развој подручја на којима су деловале. Али, није било мало оних које нису имале некаквог утицаја и у којима се лоше газдовало. Појединим људима задруге су служиле за спекулацију, варање сељака и друге малверзације. Од тога, на жалост,

задругарство никада није било имуно и то му је, уз разне друге несугласнице и неспоразуме, деценијама наносило велике штете.

Александар Карађорђевић

Прва аграрна реформа

Подстакнути пре свега тешким животним условима, аграрним реформама у Европи, буржоаским револуцијама, па и октобарском револуцијом у Русији, сељаци су, у јесен 1918. године, почели да заузимају велике поседе у намери да их поделе и присвоје. Да би то спречило регент Александар је дао „краљевску реч” да ће приступити аграрној реформи, али да земљу неће добити они који је самовољно заузимају. Већ почетком 1919. влада доноси „претходне одредбе за припрему аграрне реформе”, које су садржале одредбе о ликвидацији заосталих феудалних аграрних односа, о експропријацији и расподели крупних посела.

За извођење аграрне реформе пре Другог светског рата донето је више закона и правилника. Између осталог, Закон о забрани отуђивања и оптерећивања земљишта великих посела (1922). Закон о provedби, спровођењу делимичне експропријације земљишта великих посела (1922), Закон о поступку придооби државних добара у сврхе

аграрне реформе (1922), Закон о добровољцима (1928), Закон о ликвидацији аграрне реформе великим поседима (1931) и Измене и допуне овог закона (1933).

На основу ових закона у руке земљорадника прешло је око два милиона хектара, а готово 600.000 породица добило је земљу. Тиме су ликвидирани феудални односи.

„Претходне одредбе” биле су врло ригорозне, међутим, са аграрном реформом се одуговлачило, буржоаска класа је јачала, па је начињено много неправилности. Неки су морали да плате добијену земљу, некима је одузмана незаконито и неправедно, неки су је, ипак, сами заузмали, итд.

До извесне прекретнице у развоју кредитног земљорадничког задругарства у Југославији дошло је 1925. године, после доношења Закона о пољопривредном кредиту и оснивањем Дирекције за пољопривредне кредите, 1927. године. Држава је почела да оснива месне и обласне задруге за пољопривредни кредит, а Дирекција је располагала средствима која су у виду кредита додељивана свим обласним задругама. Савезима земљорадничких задруга, пољопривредним удружењима. Све је то, међутим, било лоше организовано и кратког даха. Средства су Дирекцији слабо притицала, а у те послове, као и много пута раније, а и касније, умешала се дневна политика. Под ути-

цајем владајућих странака задруге су брзо и лако организоване, па чак и уз „ракијицу” у кафанам, чиме је скрнављено задругарство, а стварани услови за најпрљавије малверзације. За две године основано је готово 1000 таквих задруга. Дошло се дотле да су многи сељаци веровали да тако добијене кредите, уз помоћ ове или оне политичке странке, а

Савремено јунаштво

И данас су потребни јунаци. Потребни су храбри и пуни пожртвовања људи, који ће без страха и умора да ратују противу зла, бранити добро. Потребни су стубови, масивни и јаки, о које ће зло немоћно ударати, не рушећи их.

Савремени јунаци треба високо да понесу у својим јаким десницима и искреним срцима стегове поштења, напретка и отпора према злу. Данашњица обилује миопштом изопаченошћу; одбрана од зла и сејање добра, то су главни задаци савременог јунака.

Задругарству су, такође потребни јунаци.

Смели радници, са дубоким убеђењем да је идеја задружног братства спасоносна, са неизмерном љубављу према браћи задругарима и задругама, — потребни су живави људи, којима знање никад није на одмет, а који у раду за општу ствар виде једини начин успеха, одржања и напретка. Савремени јунаци истрајношћу својом и уверењем својим треба да потпомогну остварење једне велике и свете идеје, идеје братства, мира и бољег живота међу људима.

Сав свет је данас у знаку комешања и врења. Разни себични захтеви, разни лични прохтеви, преплевили су свет. Човек човеку постаје курјак, а не брат; постаје непријатељ, а не сарадник.

У задругарству је спас.

Са пуно љубави, саосећања и братства ступају задругари чврсто збијени у својим редовима. Земље у којима је задружна идеја прикупила већи део народа напредују и претстављају челичан, непродори зид злу. Земље у којима се задругарство још није довољно проширило пате од извесних елемената који спутвају сваки здрав покрет. Земље, пак, у којима задругарства још нема, бедне су и слабе за борбу у животу и са животом. Зато се, скоро свуда, по целом свету, пале задружне буктиње.

То су сигнали који призивају савремене јунаке у своје кругове. То су спасоносна осветљења која чувају своје припаднике, јачајући и потпомажући их. То су благодети из којих нице нов, лепши живот.

(Земљорадничка задруга, 31.10.1937.)

оне су на свим просторима Југославије биле до гуше закрвљене, не морају ни да враћају. Неки те кредите нису ни вратили. Дирекција је укинута само две године после оснивања, јер је њено даље пословање било бесмислено, штетно и немогуће.

Како су ликвидирани сељачки дугови

Теоретичари задружног покрета и прилика међу сељацима између два рата сматрају да је значајну улогу у развоју задругарства и пољопривреде имала Привилегована аграрна банка, која је основана априла 1929.

Држава је помоћу ове институције хтела да обезбеди сељацима повољне кредите и тако им помогне да се извуку из беде, унапредни пољопривреду, па и привреду земље у целини. Привилегована банка је у ствари наставила послове Дирекције за пољопривредни кредит. Она је, од око 4.500, кредитирала 1.500 задруга, међу којима је било највише аграрних, чиновничких итд. Уместо да им помогну нови кредити су увалили сељаке у још веће невоље. Томе је највише допринела велика економска криза од 1929. до 1934. године. У тим годинама дошло је до драстичног пада цена пољопривредних производа (биљних за око 51, а сточарских око 61 одсто), док су цене индустријске робе пале за 25,2 одсто. Тако је дошло до велике диспропорције (диспаритета, како се то

У СРБИЈИ И МЕЂУ СРБИМА

Мало се зна да су Срби пре око сто година оснивали своје задруге и задружне савезе и ван територије тадашње Србије. – Задружни савези српских земљорадничких задруга и у Загребу, Дубровнику, Сарајеву. – Просвета помагала Србима.

На тлу данашње Србије и на другим просторима на којима су живели и живе Срби земљорадничко задругарство је, у идејама и жељама, почело да се зачиње тек у првој половини, а стварно, у разним видовима и углавном ембрионално, пред крај 19. века. Томе су допринела бурна збивања, тешка превирања и сукобљавања у развијеним европским државама, развој задружне иницијативе у њима, наши људи који су по разним пословима, најчешће ради школовања и стицања знања боравили у развијеним европским градовима и отуда, поред диплома, доносили и многе друге новине које су тамо учавали и проучавали. Допринеле су, наравно, и тешке економске и социјалне неприлике највећег броја становника Србије, као што је уосталом у то доба било у већем делу Европе.

Овде је неопходно објаснити овај појма - „задругарство у Србији“ и „задругарство међу Србима“.

Зна се, наравно, да су Срби од давнина живели и живе на подручју данашње и Србије

19. века, а и на знатно ширим просторима. Најмасовније на онима који су до пре петнаестак година биле у саставу Југославије. Мање се зна да су Срби ван Србије, пре свега у Хрватској и Босни и Херцеговини, још крајем 19. и почетком 20. века оснивали своје, српске задруге и асоцијације, па се отуда јављају појмови „у Србији“ и „међу Србима“, а они се логично свODE на један појам - српско земљорадничко задругарство.

Касније ће бити знатно више речи о задругарству на тлу данашње Србије, а овде није на одмет неколико најосновнијих података о српском земљорадничком задругарству ван тог простора.

Просвета помагала Србима

У Хрватској задружне организације настају крајем 19. века, углавном у сеоским срединама. Хрватским, словеначким и босанским католицима оснивање задруга помагала је католичка црква и аустроугарске власти.

И Срби су оснивали своје задруге. Задружни летописци бележе да их је било више, настајале су и нестајале, а поводи за оснивање били су различити. Све се сводило, као и код других, на заштиту и остваривање неких економских интереса сиромашног света. У Ду-

ПОШТАЦИМА ПЛАЋЕНА У ГОТОВИ

ЗЕМЉОРАДНИЧКА ЗАДРУГА

ОРГАН ГЛАВНОГ СВЕЗА СРПСКИХ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА У БЕОГРАДУ

Уредник: СВЕТОЗАР М. ЈОВАНОВИЋ

ИЗЛАЗИ СВАКЕ НЕДЕЉЕ НА 16 СТРАНА

ГОДИНА 43 Београд, недеља 31 Октобра 1937 г. БРОЈ 44

Садржај:

Идеје социјализма и његова реализација — П. Милошевић. Задруга за побољшање рада — В. Стојковић. Савремено земљорадничко задругарство — Ј. М. Задружни дугови сељачки дугови у Србији — др В. Топишић. Шта је земљорадничко задругарство? — М. Милошевић. Шта је земљорадничко задругарство? — М. Милошевић. Земљорадничко задругарство — М. Милошевић. Земљорадничко задругарство — М. Милошевић. Земљорадничко задругарство — М. Милошевић.

ЈЕСМО ЛИ И ДАНАС РОБОВИ?

Нема више феудалне године која је држала у робству сељака. Сељак није више роб на имању свог господара, као што је некада био, него је господар своје земље. Он данас убрза правове својих поља и моста на у својој амбаре.

Сељак данас има право гласа и право да буде бирач. Он може да се изјекнује и да узурпира своје послове у држави. Он је данас издржава у правима са осталим грађанима држави.

На њим и данас се каже да је сељак роб, данас капа је сељак борбом кроз земље и поредом својих земљишта сељачкој слободи.

Како робује сељак данас? Он робује земљи, робује капиталу и робује политички.

Робује земљи, јер за њу приноси своје крваве зној и сатире снагу, а жмиже безно, жмиже у сиротињу.

Робује капиталу, јер његову снагу експлоатирале мали број аграрних капиталиста који господаре богатим привредним сељачким ризицима.

Он може да тржи своје земљиште сељачкој слободи у државном сектору (Само задругарство, а то личити организациони сељак. Задругарство је једини начин који не сељак ослободити колективно сељачког ропства и чинити му постојећу слободу.

741

Пољопривредни листови су, до Другог светског рата обично објављивали по један или два штећина која су се односила на економске прилике које су се тицале села и сељака. Најчешће су то били оштри, убојити коментари који нису штедели никога, као овај објављен на насловној страни „Земљорадничке задруге“, 31. октобра 1937. године.

бровнику је 1908. године формиран Савез српских привредних задруга Далмације.

У Загребу је 1897. године формиран Савез српских земљорадничких задруга. Он је обједињавао задруге које су основали Срби на подручју уже Угарске, Славоније и Хрватске.

У данашњој Босни и Херцеговини задругарство је почело да се развија тек почетком 20. века. Прву задругу су основали Хрвати у Орашју на Сави 1904. године. Три године касније (1907.) у селу Штрпце код Вишеграда, Срби су основали своју прву задругу „Српска земљорадничка задруга, удружење са ограниченим јемством“. Априла 1910. године, Муслимани су основали своју задругу у селу Шиње код Тешња.

Оснивање српских задруга помагало је културно друштво Просвјета. На његову иницијативу, 135 српских задруга формирало је, 1911. године, Савез српских земљорадничких задруга са седиштем у Сарајеву.

У Црној Гори су тек после 1908. године, под покровитељством државе основане прве земљорадничке задруге. Оне су се бавиле снабдевањем сеоског становништва робом широке потрошње, а пољопривредника и средствима за рад. Пред Први светски рат било их је око 60, а у том периоду оне су успоставиле контакте са Савезом српских земљорадничких задруга који је формиран 1895. године.

Српски задругари на тлу некадашње Југославије били су у првој половини 20. века повезани у Главни савез српских пољопривредних задруга.

После Другог светског рата задругарство је организовано по територијалном, „републичком, покрајинском принципу“.

Између два светска рата у Србији, а и на југословенским просторима на којима су живели Срби излазили су, бројни српски пољопривредни и слични листови који су се бавили сељачком шематиком. О њима нема поштитне евиденције, јер се углавном радило о листићима који су излазили крајко, често служили поштитним или поштанским циљевима издавача и оних који су их уређивали, па као такви ни тада а ни данас нису вредни особитог пажње. Ипак, неки су били од користи оним малобројницима који су их читали.

РАСЦЕП У ЗАДРУЖНОМ ПОКРЕТУ СРБИЈЕ

Земљорадничко задругарство није било имуно од бројних слабости – злоупотреба, сукобљавања, политичких смицалица и подметања, па све до тешког раскола до кога је дошло 1927. године на Конгресу у Јагодини, када је оборен Михаило Аврамовић.

Све што је речено о земљорадничком задругарству Југославије односи се највише на Србију, па нема потребе да се овде неке чињенице понављају.

Србија је, као што је добро познато, из Првог светског рата изашла тешко разорена, а оно мало привреде што је имала, практично је уништено. Тешко је настрадала и пољопривреда, док је задругарство престало да постоји. Задружно руководство је побегло у Француску, а и да је остало у земљи не би могло ништа да уради. У време те окупације у Војводини је био забрањен рад српских задруга, па се у тим тешким годинама на српским просторима, како кажу задружни летописци, осећао само задружни дух.

Одмах после Првог светског рата Влада Србије. Министарство пољопривреде и Српско пољопривредно друштво предузели су енергичне мере на обнови земљорадничког задругарства, наравно и села и пољопривреде, већ колико је то било могуће.

Ваљда и због тога што је ситуација у селима била катастрофална, задругарство је почело брзо да се опоравља. Из статистичког прегледа се види да је у Србији 1920. године постојало 1458, а 1937. године 3645 задруга. Тридесетих година је знатније преовлађивао број кредитних, а касније набавно продајних задруга.

До овога није дошло случајно. На Конгресу Главног савеза срп-

Године	Број задруга	Године	Број задруга
1920.	800	1930.	1187
1921.	808	1931.	1096
1922.	1258	1932.	1139
1923.	1227	1933.	1173
1924.	1220	1934.	1156
1925.	1181	1935.	1109
1926.	1165	1936.	1109
1927.	183	1937.	1096
1928.	1059	1938.	1098
1929.	1087	1939.	1077

Број земљорадничких задруга у Србији (1920–1939)

ских земљорадничких задруга, који је одржан у Јагодини 1927. године дошло је до озбиљног расцепа у задружном руковођству.

Михаило Аврамовић, утемељивач и челник српског задружног покрета, залагао се да задругарство, и у све развијенијем капитализму и новим економским односима, и даље служи земљорадницима, да их помаже, штити, дакле онако како је до тада било. Међутим, струја коју је предводно други познати задружни радник Војислав Ђорђевић (његова струја је позната као „пожаревачка“, а Аврамовићева као „смедеревска“) сматрала је да задругарство треба да развија пословни дух, а да се не бави социјалним и сличним питањима сељака. Задружни летописци тврде да је победила струја Војислава Ђорђевића и то захваљујући углавном политичким и политикантским махинацијама и подметањима. Ђорђевић је на Конгресу у Јагодини изабран за члана Управног одбора, а његов концепт је почео одмах да се спроводи у пракси.

То је било видљиво по наглом повећању броја набавно продајних и смањењу броја кредитних задруга. Ђорђевић је тек 1938. године изабран за председника Главног савеза српских земљорадничких задруга. Међутим, Аврамовић је и даље имао снажан утицај не само у српском, југословенском већ и светском задружном покрету.

Расцеп у руковођству српског земљорадничког задругарства, у много чему карактеристичан за нас такве какви смо, изазвао је велику пажњу у тадашњој јавности, тешке и опречне полемике и сукобљавања и пресудно допринео да се занемарни основни задружни циљ и смисао,

међусобна сарадња, заштита од накрета зеленаша и других профитера, самонспомоћ у оскудици и другим невољама, и да се претежно окрене трговини, односно снабдевању сеоског становништва индустријском и другом трговачком робом.

Војислав Ђорђевић

Војислав Ђорђевић (1894-1943) долази у ред најзначајнијих задружних радника између два светска рата.

Рођен је у Великом Градишту, гимназију је завршио у Београду, а агрономију у Грњиону, у Француској, 1918. године. По повратку у земљу, 1920. године, одлази у Пожаревац, где је изабран за управника Окружног савеза земљорадничких задруга. Тиме почиње његово све веће ангажовање у задругарству, али и политици. На југословенском конгресу 1927. године изабран је за члана Управног одбора Главног савеза српских земљорадничких задруга. Четири године касније постао је управник, а 1938. године председник тог највишег тела савеза српских земљорадничких задруга. На тој функцији је остао све до 1943. године, када су га Немци стрељали у Јајинцима.

Политичку каријеру Војислав Ђорђевић је почео у грађанској партији Савеза земљорадника, коју се касније напустио и формирао посебну групу. Она није имала статус странке, али га је, 1835. године изабрала за посланика у Народној скупштини. Од 1936 до 1939. године био министар без портфеља у влади Милана Стојадиновића. У том периоду донет је, после 17 година усаглашавања, јединствен закон о задругарству Југославије. Написао је велики број радова и чланака о селу и задругарству, а дуго је био уредник „Земљорадничке задруге“.

СЕДАМНАЕСТИ ЈУЛИ 1937.

Седamnaести јули 1937. године остаје и остаће знаменит и историјски датум у историји задругарства Краљевине Југославије.

Овога дана је Народна скупштина у Београду скоро једнодушно донела јединствени закон о задругарству за нашу земљу под називом „Закон о привредним задругама“.

Да би се правилно схватила важност доношења овога закона, треба погледати уназад за читавих 67 година.

Када је 1. децембра 1918. године прокламовано је јединство и створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, затечено је у разним покрајинама задругарство организовано према разним законима, који су важили у разним покрајинама које су те године ушле у састав новостворене државе. Стање је тада било овако:

У Србији је важно Закон о земљорадничким и занатским задругама, донесен 1898. године. По овоме закону се и развијало српско земљорадничко задругарство. Оно је нарочито кренуло напред после одржаног првог послератног конгреса. Овај конгрес одржан је 1920. године у Смедеревској Паланци, од кога дана почиње нагло обнављање старих и оснивање нових земљорадничких задруга. Али се још тада осетила потреба да се омогући и другим друштвеним редовима оснивање задруга ради узајамног помагања. Тада је изашла уредба, која је доцније постала закон, о оснивању и раду набављачких задруга државних службеника.

Доцније, 1925. године, донесен је Закон о задругама за пољопривредни кредит, те су тако по селима стваране и задруге по овоме закону. Затим су издате још уредбе и правилници, па онда измене од 1931. године.

Поред свега овога донесен је и Закон о аграрним заједницама итд.

Тако је и у предратној Србији важило неколико разних закона, тако да је по њима било врло тешко снаћи се и управљати.

Почела је осећати потреба да се и по градовима, међу ситним класама људи, омогући оснивање задруга. Радници, такође, нису имали закон за оснивање задруга.

У осталим крајевима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца већ су постојале земљорадничке задруге у Словенији, које су најстарије, јер су основане према разним законским прописима који су важили за бившу Аустрију. Тако видимо земљорадничке задруге у Словенији, које су најстарије, јер су основане према закону још из 1873. године. Затим и друге задруге основане на основу закона за подручје Хрватске, Војводине, Босне, Далмације итд.

Године 1921. у тадашњем Великом Бечкерку, а данашњем Петровграду, извршено је уједињење српских земљорадничких задруга, које су имали свој Савез у Загребу, са српским земљорадничким задругама из Србије, које су биле у Главном савезу Српских земљорадничких задруга.

Задругарство је корачало крупним корацима унапред, али се увек осећало једна велика празнина, осећало се да нема једног задружног закона на које је створена једна земља.

Седamnaестога јула 1937. године, изгласавањем новог Закона о привредним задругама, почела је нова ера у задругарском раду наше државе.

Нове задруге ће се оснивати само по новом закону а старе ће се у одређеном року прилагодити новим одредбама закона.

Нови закон представља један велики корак у задругарском напретку. На задругама је да правилно и у потпуности искористе овај закон и да буду захвални оним задругарима, народним посланицима, који су успели да овоме важном закону даду праву вредност и да га донесу онако једнодушно.

(Земљорадничка задруга, 25.7.1937.)

ЈЕЛИ ПРОЈУ А ИЗВОЗИЛИ ПШЕНИЦУ

Исхрана у селима ваљевској краја крајем 1936. године и почетком 1937. године

Имање у хектарима: 3 ха, укућана 5

Дан	Доручак	Ручак	Вечера
ПОНЕДЕЉАК	Леба, проје са мало сира и маколице	Леба, салате и сира	Проја, пржени патлиџан са мало сира
УТОРАК	Проје, салате, сира и маколице	Проје, салате и сира	Чорба од кромпира са лебом
СРЕДА	Проје и парадајза Салате и леба	Печени кромпир	Куван кромпир и салата од патлиџана и паприка
ЧЕТВРТАК	Маколица, сир, проја	Кувана боранија зачињена и запржена млеком	Што је остало од ручка са додатком млека
ПЕТАК	Салата са лебом	Посан пасуљ	Посан пасуљ
СУБОТА	Маколица са пројом	Салата и пржен патлиџан са јајма	Салата, чорба од кромпира и проја
НЕДЕЉА	Маколица са пројом	Кувана боранија на млеку	Кувана боранија на млеку

Имање у хектарима: 30 ха, укућана 14

Дан	Доручак	Ручак	Вечера
НЕДЕЉА	Проја са сиром и сока - маколице	Чорба од кромпира са парадајзом и сира	Кувано за чручак служи и за вечеру
ПОНЕДЕЉАК	Проја са сиром и сока - маколице	Купус слатки са сиранином	Кувано за чручак служи и за вечеру
УТОРАК	Проја са сиром и сока - маколице	Боранија заливена млеком без меса	Кувано за чручак служи и за вечеру
СРЕДА	Печени кромпир са пројом	Посан пасуљ	Кувано за чручак служи и за вечеру
ЧЕТВРТАК	Сира, маколице и проје	Чорба од кромпира са парадајзом и сира са пројом	Остало јело од ручка служи се и за вечеру са додатком слатког млека
ПЕТАК	Салата од патлиџана и печен кромпир	Посан пасуљ и салата од патлиџана	Оно што је остало од ручка
СУБОТА	Сир, маколица и проја	Боранија запржена маићу и заливена млеком	Оно што је остало од ручка

За данашње генерације људи ово је невероватно како је чак и тих тридесетих година прошлог века била оскудна исхрана сеоског становништва. Послели су се сви ђаци, деца и баба, у велики домаћиница пшенични хлеб се јео и празницима, евентуално недељом или кад дођу вазили доћи.

Какав је био недељни јеловник сељака у ваљевском крају најбоље илустрира прилог који је Драгољуб Дукић објавио у спису „Сељачко коло“, крајем 1936. и почетком 1937. године.

„Маколица“ се прави од млека и слична је киселом млеку само што се мало осолити. (Из књиге „Српска пољопривредна штампа“ која ускоро излази из штампе)

В. Ђурђевић

ЗАДРУГАРСТВО ОБЕРУЧКЕ ПРИХВАЋЕНО

Нова власт је кидала готово све нити са прошлошћу, свесно или у незнању одбацивала је и неке вредности које су јој могле користити за своје доктрине, али су задругарство још у току рата оберучке прихватили и ставили у службу своје идеологије.

Југославија је из Другог светског рата изашла тешко разорена. О томе има много упечатљивих, драстичних и добро познатих података које у овој прилици није потребно наводити. Стардало је много становништва, а привреда је уништена готово до темеља. Поготово у Србији и јужним деловима земље.

Пољопривреда је, као што је већ речено, у Други светски рат ушла у јадном стању. И за време тог рата велике губитке имало је, и иначе сиромашно и бедно, сеоско становништво. Свакако и због тога што је било најбројније и што, по неким нашим неписаним правилима, оно увек, а поготово у најтежим приликама, носи највећи терет и плаћа највећи рачун.

Око 300.000 сеоских домаћинстава је онеспособљено за производњу, а уништено је више од половине пољопривредног инвентара и сточног стада. У току вишегодишњег крвавог рата нису обрађиване пољопривредне површине, а сточно стадо је запуштено, пропало и једноставно уништено. У многим подручјима народ је гладовао и у селима или је имао да једе тек да преживи. Водно се суров ослободи-

лачки и братоубилачки рат о коме и данас постоје контроверзна мишљења и тумачења. Али, и то није тема за ову прилику.

Срећа и благостање свима и вечно

Овог пута власт је преузела нова комунистичка идеологија која се разликовала од свега што је до тада постојало на овом тлу. Једни су је прихватили оберучке. Пре свега они који су у њу слепо веровали, али и спротиња којој је доста нуђено и која је доста добила. Макар у почетку. У прве редове нове револуционарне власти сврстали су се карријеристи и себичници. Тог света није било мало, јер је, после разорног рата, беда била потпуна. Не сме се сметнути с ума и проста чињеница да се људи у лагоднијим ситуацијама олако окрећу новој власти, прихватају је такву каква је, па и њена нереална обећања. Често се то чини неискрено, а најчешће за извесно време. То није наша специфичност нити се то догађало само у то време. Један број је ћутао и држао се по страни, трећи којима је комунистичка власт праведно или неправедно одузимала имовину и

В. Ђурђевић

судила им. подносила је све то роп-ћући и, разумљиво, са мржњом која се није смела манифестовати.

Као и свака власт у наступу, и ова комунистичка је у свом револуционарном жару обећавала нешто грандиозно за најшире масе, правду, поштење, бернџет, срећу и лепу будућност свима и вечно. Обећавала је, у складу са својом доктрином, друштво у коме неће бити експлоататора, па ни експлоатисаних, што је не баш особито сроченим књигама и другим документима, а поготово пламеним говорима у амбијенту какав је могао да буде – могло да „завучи“.

Ипак, радило се углавном сломом и принудом, и, као што смо видели, није ишло. Као и нигде у свету. Изгледа да су творци и реализатори марксистичко-лењинистичке доктрине, свесно или несвесно, сметнули с ума да је свака диктатура ипак само – диктатура. Па и диктатура пролетаријата. Ова последња је по свим својим елементима најопаснија и најштетнија, јер је радила на „широком фронту“, занемаривала или негирала многе раније створене вредности, а све „наводно“ у интересу свих, пре свега потлачених. У суштини, као што смо видели, радила је, често и несвесно, против свих, па и саме себе.

Циљ аутора није да се бави тако крупним питањима, али је ових неколико опаски неопходно пре свега ради млађих и будућих генерација којима је ова књига намењена, да би, колико толико, стекли утисак у каквим су се околностима нашли сељаци и пољопривреда, па и задругарство после Другог светског рата.

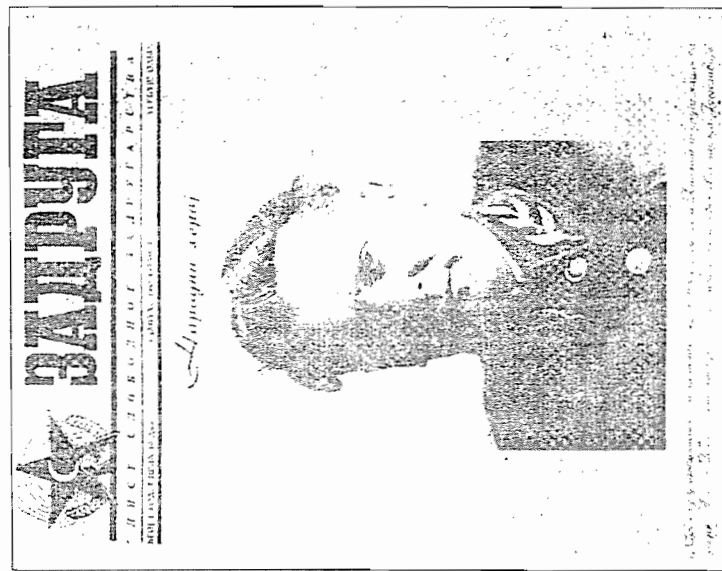
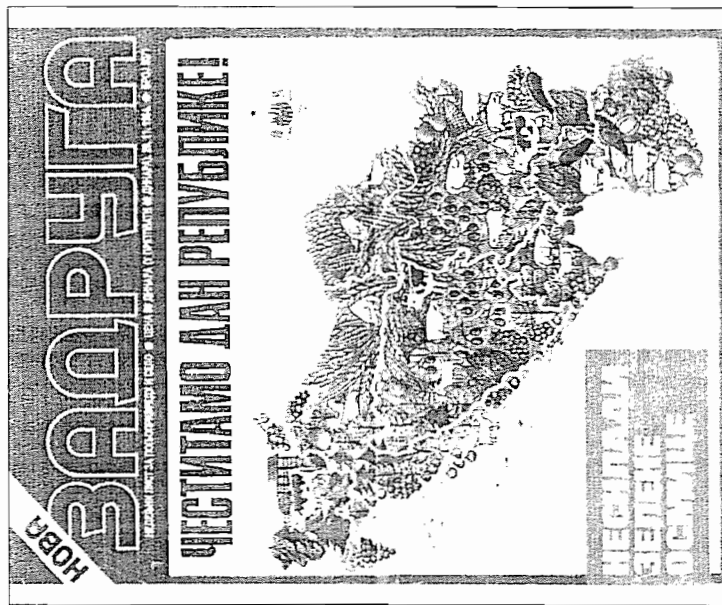
Овде, ипак, ваља рећи, а то ће се видети из даље приче о задругар-

ству, да су почетне заблуде о комунизму на просторима Југославије, захваљујући наравно низу околности, почеле релативно брзо да се разбијају и да се траже нови путеви. Али, сада у утемељивању социјализма, самоуправног, плуралистичког друштва итд. Но, о томе по томе...

Задругарство прихваћено као своје

Нова власт је задругарство прихватила оберучке, као своје. До тога је највероватније дошло због просте чињенице да је у току рата, а и првим послератним годинама, најпре требало нахранити масе гладних и полугладних, пре свега војску која је још ратовала. За то је ваљало што пре обновити пољопривреду или макар створити какве такве услове да може да производи. У условима чак и полугладног села, ситних и учмалих поседа, за тај посао је било најприкладније задругарство. У селима змељорадничко, а у градовима углавном занатско. Идеолошки и политички стратези су сматрали да задругарство има доста заједничког са темељним принципима нове идеологије, пре свега у смислу колективизације и колективног и чврсто планираног начина рада и живота...

Обнови задругарства посвећивана је озбиљна пажња још док су трајале ратне операције. На ослобођеној територији оснивани су одбори за обнову старих и оснивање нових задруга. У априлу 1945. године донета је наредба о образовању машинско тракторских станица, ради оспособљавања и што рационалнијег коришћења оно мало пољопривредне механизације

Новине, погодног насловне стране, највеће и најрешије године и ширешије године о ардељу и приласају у својома илаци. Бес обира кој су лежи и о вежу и како биљу. Десно је прва страна првог броја „Задруге“ која је изашла 1. јануара 1945. године, који дос су се тада не месецне борбе за ослобођење Југославије. Десно је насловна страна једног од последњих бројева „Задруге“ (26.11.1984.), која је првострана у итали итали већ првостраном следеће године у време када су постојале сликовне асимке задругарства. „Шавови“ који је „обележио“ овај екстремизам илеуабијатор и тада су мишљени били, све увеличани. Све је било јасније да Југославија, социјалистичка Југославија, створена 1945. године, изгубио, или све брже „кисли“ у кризу и пропаст. Ту судбину је делио и задругарство.

која није уништена током рата. Држава је врло брзо почела да доноси бројне револуционарне законе којима је утемељивана нова власт и нови односи. По природи ствари, та работа је била прилично груба, понегде и сурова, пре свега према онима од којих је одузимано и којима је, праведно или неправедно, суђено.

О задругарству у првом уставу

Ова материја је обимна и вишеслојна, па ће овде бити речи само о неким најважнијим питањима која су се у тим првим послератним годинама, а и касније тичале села, пољопривреде и задругарства. Обим књиге, као што је речено у претходном тексту, налаже да неке чињенице само наведемо, јер њихова суштинскија анализа овде није могућа, нити је то циљ овога аутора. Но, и то набрајање доста говори о томе где се нашло задругарство у новим политичким околностима.

Већ 1945. године при Привредном савету ДФЈ (Демократска Федерална Југославија) формирана је комисија за задругарство која је убрзо трансформисана у Комисију за задруге при Председништву Владе ФНРЈ (Федеративна Народна Република Југославија). Три године касније (1948) при Влади ФНРЈ формиран је Комитет за задругарство. Овакви комитети постојали су и при републичким владама, а укинута су већ исте године. Бригу о земљорадничким задругама тада је преузело Министарство пољопривреде, о радничко службеничким Министарство трговине и снабдевања, а о занатским и осталим Привредни савет Владе ФНРЈ.

Те државне институције у самом врху власти говоре да се задругарству поклањала озбиљна пажња, а закони који су брзо доношени само су то потврђивали. У првом послератном уставу из 1946. године о задругарству се говори у три члана. У Закону о аграрној реформи и колонизацији, који је донет 1945. године, говори се о „задругама за заједничку производњу и сељачким радним задругама“, а већ 1946. године донет је Закон о задругама. Године 1949. донет је Основни закон о земљорадничким задругама.

Неколико периода

Задружни хроничари деле развој задругарства после Другог светског рата углавном на три или четири периода. То је први послератни период, када је обнављана земља и када су доношени нови револуционарни закони, у ствари мењан друштвено економски систем. Он је трајао до 1953. године. Од тада па до привредне реформе средином 60-тих година, по задружним аналитичарима, био је период брзог оснивања и снажног развоја земљорадничких задруга, и подручја на којима су оне деловале.

Привредном реформом (1964) задруге су стављене у исту позицију као и сва остала привреда – дакле морале су да стварају доходак уместо само да се баве развојем производње углавном на индивидуалном поседу. То је, по многим, почетак сумрака задругарства, које ће доношењем устава 1974. и Закона о удруженом раду 1976. године, бити дотучено (трећи период). Од тада је почело да пропада и то траје до данашњих дана.

ЈЕДНИМА СМРКЛО, ДРУГИМА СВАНУЛО

У новој социјалистичкој Југославији сељаци су се нашли у контроверзној ситуацији – једнима је, по овој или оној основи, праведно или неправедно, одузимана земља и друга имовина и додељивана онима који су до тада имали врло мало или нису имали ништа.

У социјалистичкој Југославији сељаци су стварно нашли у контроверзној ситуацији, поготово када је реч о новим имовинским односима. Једнима је, по овој или оној основи, законито или незаконито, праведно или неправедно имовина одузимана и друга додељивана. Чинило се то, разуме се, грубо, у складу са новом револуционарном праксом и циљевима нове идеологије. На другој страни, земљу и другу имовину су добијали они који до тада нису имали ништа или готово ништа и који су код дотадашњих власника радили најчешће за кору хлеба и голи опстанак. Једнима је у новом систему смркло, другима свануло. Ово друго се често заборавља када се говори о стварно грубим поступцима и тешким неправдама у првим послератним годинама.

Друга аграрна реформа у Југославији

Овде ваља још додати да су наши сељаци у тим тешким претумбацијама, пре свега имовинским, боље прошли од наше идеолошке браће у источноевропским комунистичким земљама. Тамо се ишло на тоталну колективизацију, што у

Југославији није био случај. Но, починмо неким редом.

Нова власт је врло ефикасно одузимала сву имовину и претварала је у државно власништво. Законом о аграрној реформи и колонизацији (23.8.1945) и Законом о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересентима у Македонији и АКМО (Косово и Метохија) у Југославији је, изведена друга аграрна реформа.

Циљеви су били да се, како се тврдило, ликвидирају остаци феудалних односа на Косову и Метохији и у Македонији, а и да се исправе неке неправде начињене у аграрној реформи двадесетих година 20. века. Главни циљ је био, наравно, да се спроведе „револуционарни принцип да земља припада ономе ко је обрађује и да се, постепено уклони експлоатација човека човеком на бази поседовања земље, а да се не дира у приватну својину тамо где власник обрађује земљу сопственом снагом, односно радном снагом своје породице.“

Без накнаде одузета је сва земља и остала пољопривредна имовина онима који су је обрађивали искључиво најамном радном снагом (банке, акционарска друштва и велики

поседници, међу које су, спадали они који су имали више од утврђеног максимума од 25 односно 35 хектара ораничних или 45 хектара укупних површина (у планинским подручјима), а обрађивали су је најамном радном снагом. Црквама, манастирима и још неким верским установама без накнаде је одузета имовина већа од десет хектара, изузев неким верским институцијама од већег историјског и културног значаја којима је остављено 30 хектара обрадивих површина и 30 хектара шуме.

Уз накнаду у висини вредности једногодишњег приноса (што је, у ствари, симболичан износ) неземљорадницима је одузет вишак изнад три хектара, односно пет хектара. Под тим условима и земљорадницима је одузет вишак земљишта изнад максимума од 25 и 35 хектара обрадивих и 45 хектара укупних површина (брдско-планински крајеви).

Подељено милион ипо хектара

Од те земље формиран је земљишни фонд у који је ушла и земља одузета од фолкдејчера, народних непријатеља и сарадника окупатора (Одлуке АВНОЈ-а, и друге разне пресуде).

У земљишном фонду нашло се око 1,5 милиона хектара, а та земља је подељена безземљашима, сиромашним сељацима и другим аграрним интересентима, односно колонијетима који су претежно насељени у северним деловима земље. Сиромашни сељаци и безземљаш добили су око 800.000 хектара, а око 380.000 домаћинстава је први пут формирало свој посед или га је повећало. Део земље добиле су

задруге, а део је употребљен за стварање великих пољопривредних добара...

У социјалистичкој Југославији извршена је још једна, овог пута "мална" аграрна реформа. Законом о пољопривредном земљишном фонду из 1953. године земљишни максимум земљорадника је утврђен на десет хектара, а вишак земље је откупљен по утврђеним, углавном багателним ценама (према бонитету земљишта). У изузетним случајевима тај максимум је могао бити већи, али највише до 15 хектара. Занимљиво је да је земљишни максимум неземљорадника и даље остао три хектара обрадиве и пет хектара са шумом. Тако је сељацима одузето још око 250.000 хектара, а та земља је додељена задругама, пољопривредним добрима и неким другим државним установама.

Послови овакве врсте су сами по себи мучни и праћени бројним неправилностима и неправдама. Поготово када их спроводи револуционарна, тоталитарна идеологија која сматра да је све легитимно и дозвољено у практичној реализацији њене доктрине. Но, ни аграрна реформа која је обављена двадесетих и тридесетих година 20. века није прошла без озбиљних трзавица, великих неправилности и неправди.

Конечно, када је реч о земљишту, послови, видели смо, нису били чисти ни од почетка стварања нове српске државе, пре око два века. И "збивања" са сељачком имовином између тих великих захвата у власничким односима (аграрне реформе) била су на штету сељака. Углавном оних најсиромашнијих и најбројнијих, тако ће бити све до данашњих дана, без об-

зира што су и тим великим „прематчинама“ држава и други важни актери тврдили да све то чине за добробит сељака и интерес друштва и домовине.

Добра је околност што се у Југославији, после 1945. године, није ишло у тоталну колективизацију, као у источноевропским земљама. Било је неких покушаја, али брзо се увидело да неке замисли о „брзом социјалистичком преображају села“, што је могло бити извршено само силом и за кратко, није имало изгледе. Није могло да прође ни уз помоћ „мекших метода“, без обзира што су сељаци имали врло горка искуства у ери капиталистичке привреде и идеологије.

Пропао покушај колективизације

Видели смо да је у Југославији уочи Другог светског рата постојало око 11.000 углавном земљорадничко-набављачких задруга. Неке су и током рата нешто радиле, односно уклопиле се у економски програм окупационих власти, али

све је то било углавном спорадично, и највећим делом у северном делу земље. Задругарство је, поготово у Србији, практично било уништено, отприлике као и током Првог светског рата. У Војводини су биле забрањене задруге које су носиле предзнак „српске“.

Видели смо, такође, да су одмах после Другог светског рата створени законски услови за брз развој задругарства. Ако је вероватно подацима из тог времена, већ крајем 1945. године постојало је око 10.000 различитих врста задруга, (набавно – продајних, потрошачких, произвођачких, прерађивачких, кредитних, стамбених и здравствених). Цифра највероватније није спорна, јер су те организације осниване и биле зачеци неке економије. За њима су се осећали потребу и они који су тако нешто зарађивали, а и осталих грађана који су трошили те производе.

У сеоским срединама постојале су земљорадничко – набавно – продајне и земљорадничко – прерађивачке задруге. И једне и друге су се

	Земљиште унето у фонд		Корисници расподељ. фонда	Земљиште расподељено из фонда	
	хиљ. ха	%		хиљ. ха	%
Укупно	1.566	100,0	Укупно	1.566	100,0
Велики поседи	235	15,0	Индивидуални сељачки поседи	797	51,0
Поседи банака, акциона, др. и сл.	78	5,0	Државна пољопривр. добра	288	18,3
Поседи црква, манасти и сл.	164	10,5	Државна пољопривр. добра	288	18,3
Земљ. поседи изнад максимума	122	7,8	Државна предузећа	40	2,5
Неземљораднички поседи	109	7,0	Здравствене и др. установе	20	1,3
Поседи несталних испелика	32	2,0	Остале земљорадн. задруге	41	2,6
Поседи припадника немачке народности	637	40,7	Шуме и земљиште зап. ошумљавање	380	24,3
Поседи одузети по пресуди сулоро	92	5,8			
Поседи страних држављана	15	0,9			
Државно земљиште	12	0,7			
Напуштени поседи колонијета	46	3,0			
Земљиште чајешнице	2	0,2			
Поседи обухваћени Законом о ревизији делељивања земље	22	1,4			

Формирање и расподела земљишног фонда аграрне реформе 1945. године

било их је највише – готово седам хиљада, са, по неким показатељима, 2.128.893 задругара! Просто невероватно, па ако се узму у обзир и одређена претеривања са тим цифрама да би се доказало како се, ето, враћамо на „прави пут”. На другој страни, то је и могло бити тако, јер су се задаци партије и њене државе морали извршавати.

Експеримент до експеримента

У социјалистичком периоду било је много експериментисања са државом, народом, економијом, па и пољопривредом, селом и сељацима. Овом граном и овим људима понајвише, јер се увек радило о важном друштвеном и економском чиниоцу који никада није могао сам да се организује и утиче на своју позицију. Тако су се у готово свим временима и режимима село и сељаци били предмет пре свега експлоатације, потцењивања и понижавања, а и експериментисања. Међутим, један од најтежих експеримената, а, видећемо, њих је у социјалистичком периоду било највише, свакако је овај са сељачким радним задругама. Наравно, то је и један од највећих промашаја, који је истина највећим делом изнуђен споља, али свеједно.

У свему томе има и нешто добро. Као што је речено, врло брзо се установило да се тај пелцер на нашим просторима не прима. У новембру 1951. године ЦК СКЈ донео је Упутства намењена кадровима на терену, што је значило реорганизацију сељачких радних задруга. Већ те године њихов број почео је да се смањује. Марта 1953. године Савезна влада је донела Уредбу о имовинским односима и реорганизацији СЗР, чиме су став-

љена ван снаге фамозна Угледна правила сељачких радних задруга. Био је то знак за масовно, чак кампањско растурање тих задруга. Како су брзо кампањски формиране тако су брзо и расформиране. Као и у свакој кампањи, том приликом је разорено и оно што би могло да буде добро језгро, добар основ за савременију пољопривредну производњу (уређена имања, објекти и друга средства рада) без обзира у чијим би рукама била та имовина.

Од 1953. године број СЗР се нагло смањује већ како се смањивао притисак са Истока, а Југославија почела да заузима све повољнију позицију у међународним односима захваљујући томе што је почела да гради знатно либералније политичке и економске односе од других комунистичких земаља. По статистичким подацима, већ 1957. године није постојала ни једна сељачка радна задруга. У међувремену се доста тога променило у друштву, па и економији у целини. Наиме, почели смо све више да схватамо да се чврстим петогодишњим и другим плановима економија земље не може озбиљније покренути...

Година	Број задруга	Број задругара
1945.	31	-
1946.	454	75.186
1947.	779	174.518
1948.	1.318	286.234
1949.	6.626	1.707.073
1950.	6.964	2.128.893
1951.	6.797	2.003.644
1952.	4.672	1.504.874
1953.	1.165	193.639
1954.	896	116.402
1955.	688	77.082
1956.	561	86.868
1957.	507	-
1958.	384	-

СЗР у Југославији (1945–1958. године)

ПОЧЕТАК УСПОНА И ПАДА

Крајем педесетих година 20. века земљорадничко задругарство је имало своје звездане тренутке, ваљда најбоље резултате од настанка до данас, а онда је врло брзо, невероватним економским и другим експериментима, гуриуто низа страну.

Социјалистички период је карактеристичан по честим променама устројства земље и друштва у абучу и притисак, почну да реарлизују. И све тако док свима не би постало јасно да срљамо у пропаст.

Целини, а поготово економије. За то је било озбиљних разлога, јер се, после раскида са Стаљином и његовим следбеницима, па у извесном смислу и њиховом идеологијом, тражио нови пут.

Нови путевни су се морали тражити, али како? Наши теоретичари су, упрошћено речено, покушавали да нађу „соломонско” решење – да развијамо социјализам, на неки нови начин подруштвљујемо и средства и рад, а истовремено развијамо демократију, чисту и ефикасну тржишну економију. Тим експериментима свакако је кумовала болесна амбиција наших „теоретичара”, трагача за новим путевима, а и околност да су били у прилици да све што у току дан или два замисле, одмах, уз невину пропаганду, хал-

Квака „стишијај окошетица”. На првој страни "Задруге" Риста Анђуловић пише о Уредбу о имовинским односима и реорганизацији СЗР, што ће рећи највише грубог додизања, уствари диктаторског режима и прелазка на близак форме на самоуправни социјализам. Неки се и са тим сјрају, али био је то велики прекрет. "Задруга" је, види се на првој страни објавила и извештај о додизању Маршала (Јосипа Броза Тита) Лонгону, што је такође значило велики размах у развоју Југославије.

А онда, Јово наново, све до новог слома до тада готово сумануто хваљених мера.

Сјајне шездесете године

Како су се мењале укупне политичке, друштвене и економске прилике у земљи, мењала се и позиција пољопривреде, задругарства и сељака. Релативно брзо је дошло време у ком је и најзадртијим заговорницима чврстог стаљинистичког курса у развоју земље постало јасно да озбиљно шкрипи и да тако неће мо далеко.

У тим послератним годинама много је улагано у индустрију, електрификацију и градске привредне гране. Становништво је стихијски и непромишљено пребацивано у градове, а из заостале пољопривреде извлачено у буквално све што се могло извући. Донације које смо добијали споља као подршку у сукобу са СССР-ом биле су све тање, потребе градског становништва у храни и осталом све веће...

Преломним тренутком у демократизацији друштва и економије (све ове јаке термине ваља, наравно, схватити условно) сматра се 1953. година. Тада је напуштен централистички начин руковођења и планирања у привреди, уведено је радничко самоуправљање не само у привреди већ и другим делатностима, а почело се све више говорити о тржишним принципима привређивања.

У таквим околностима, а поготово после укидања сељачких радних задруга и дефинитивног раскида са програмом колективизације пољопривреде, створени су повољнији услови за развој те гране и задругарства. Почетком 1954. године донета је Уредба о земљорадничким задругама општег типа чији је задатак био да кроз кооперацију са приватним сектором у пољопривреди допринеси не само економском већ и развоју села у целини.

Пољопривреда је као грана добила већу подршку. Друштвеним планом за период од 1957. до 1961.

ГОДИНА XLV, БРОЈ 2210 • НОВИ САД, 7. ДЕЦЕМБАР 2001. ГОДИНЕ • ЦЕНА 25 ДИНАРА • ЗА ИНОСТРАНСТВО 2 DEM • www.moba.co.yu/polojoprivrednik

Прилике су биле такве да се осетила природна потреба за јединим озбиљним листом који би се целовитије бавио аграрним питањима Србије, јер су до тога у свим рејонима излазили „званични“ специјализовани, а и све већи број листова који су се бавили овом проблематиком. Тако је у Новом Саду крајем 1956. године по чео да излази специјализовани лист „Пољопривредник“. Он је својевремено дао велики допринос развоју пољопривреде, јер свеђа агроиндустрије и примени струке и науке у пракси. Међутим, као и сви други специјализовани листови, и „Пољопривредник“ у главном ставори, јер нема озбиљнију материјалну подршку, па ни већи tiraжи ни утицај. Добро је ипак ипко излази, а ваљда постоји нада да ће пола века постојања обележити почетком 2006. године у бољим условима и резултатима. „Пољопривредник“ је данас једино аграрно гласило оштрег тиража у Србији, а најстарије међу листовима који се баве том проблематиком.

ЗАДРУГЕ И КОНТРАХИРАЊЕ

Задружне организације у Србији су у економској 1955-56. године контрахирале 112.259 хектара или 98.315 тона пшенице и ражи, док је у 1956-57. години контрахирана површина повећана на 167.185 хектара, односно 117.450 тона. Од овога Војводина је контрахирала 97.035 тона а ужа Србија и Косово и Метохија 20.415 тона.

Кукуруз је у 1955. години био контрахиран на 66.985 хектара или 62.496 тона, а у 1956. години на 113.379 хектара односно 131.814 тона. На Војводину од ове количине долази 124.396 тона а на ужу Србију и Косово и Метохију 7.418.

Контрахирање пшенице и ражи трајало је до половине овог месеца, док ће се контрахирање кукуруза наставити до краја августа, те се може очекивати да ће и контрахиране површине и количине кукуруза у ужој Србији и Космету бити знатно повећане и премаштити пршлогодишње резултате. Сем тога, треба узети у обзир да приличне површине и количине контрахиране пшенице и кукуруза нису пријављене од појединих задруга, те се може са сигурношћу тврдити да су контрахиране површине веће од приказаних.

Новчани аванси који се тек сада даје, као и одлуке Савезног извршног већа о кредитирању пољопривредних произвођача преко задруга несумњиво ће знатно утицати на повећање контрахираних површина и количина пшенице и кукуруза.

У односу на прошлу годину контрахирана количина шећерне репе пребачена је за 34%, а с обзиром на повољне изгледе у погледу приноса може се очекивати да ће и количина шећерне репе бити већа него у прошлој години. У 1955. години контрахирано је 43.872 хектара шећерне репе или 792.452 тона, док је у овој години контрахирано 58.788 хектара а засејано 59.756.

План контрахирања сунцокрета није економска у односу на цене жита и других култура. Сем тога прошле године били су знатно слабији услови за сетву жита и шећерне репе, услед поплава и подземних вода, те су многи произвођачи сејали сунцокрет због његовог кратког вегетационог периода, односно што је за сетву других култура било већ касно. План контрахирања сунцокрета подбачен је у Војводини јер је за њене произвођаче много рентабилније да сеју жита и репу.

Педесетих година прошлог века као вид економске сарадње пољопривреде и практично државе било је - контрахирање. Мала енциклопедија "Просвете", из седамдесетих година прошлог века, тај појам овако објашњава:

"Контрахирање, склањање уговора, код нас уобичајен начин уговарања у области пољопривредне производње између пољопривредних произвођача и привредних организација (ошквјиних предузећа и задруга). Врши се пре почетка производње и у време сејве. Произвођач је дужан да произведе и прода одређене пољопривредне производе, а према уговору користи из овлашћеница (аванси, стручне савете, итд). Уноси елементе у производњу и тржишницу.

Наравно, врло брзо се епоказало да је и тај експеримент не даје жељене резултате и да је и пољопривреди потребно много више производне и тржишно економске слободe. То се делимично види из овог коментара "Пољопривредника". После тога уследиле су нове мере, па опет нове мере, планови, закључци, резолуције... И ипак све до недавно...

године (то је, у ствари, последњи петогодишњи план у Југославији) било је предвиђено да се у пољопривреду инвестира 343 милијарде динара. Уместо финансирања, uveden је систем кредитирања инвестиција, што је, како се тврдило, допринело рационалнијем коришћењу средстава и расту пољопривредне производње од 7,4 одсто. Нагло су почела да јачају државна газдинства и велики пољопривредно индустријски комбинати, прехранбена индустрија... Наука је давала све већи допринос, у производњи је све више упортебљавано квалитетније семе, вештачко ђубриво, савременија механизација, повећани су приноси и количине робе за тржиште. Почело се размисљати и о озбиљнијем извозу наших пољопривредно-прехранбених производа. Ти позитивни процеси су били видљиви и на индивидуалним газдинствима, али углавном оних села и подручја која су „покривале“ добро организоване и оспособљене задруге.

Друга половина педесетих, па и која година касније сматрају се најуспешнијим годинама задругарства у социјалистичком периоду. Неки сматрају и уопште. У том периоду постојало је око 5.000 успешних задруга чији је допринос економском и општем развоју села био чак врло уочљив. Ишло је добро, јер су сељаци, на једној страни, били сигурни да удружени са задругом, могу да производе рационалније и јефтиније, а своју робу пласирају успешније на тржишту. На другој страни, они су у задружним скупштинама, у којима су сви учествовали, доносили све најважније одлуке које су задружни колективни касније проводили у пракси. Ако је шта било самоуправљање онда је

било то. Бар у срединама у којима се радило поштено. У ствари, био је то онај суштински принцип задругарства који је почео да се утемељује од настанак првих задруга у Европи и код нас.

Самоуправљање на „сељачки начин“

Али, зар бисмо ми били ми када не бисмо кренули у нову организациону авантуру. Овог пута циљ је био да се самоуправљање „спусти у све поре друштва“, па и међу сељацима. Законским актима између 1961. и 1967. године (Уредба о земљорадничким задругама, 1961, Устав 1963, Основни закони о пољопривреди из 1965. и 1967. године) из основа је измењен однос земљорадника и земљорадничких задруга. Сељаци више нису били оснивачи задруга, а могли су да се удружују са земљорадничким задругама и другим организацијама удруженог рада као „спољни чинилац“ а не као унутрашњи конститутивни елемент задруге. Одједном су то постала два света. Задруге су постале самосталне организације и природно је што су запослени у њима почеле да воде рачуна само о свом интересу, односно дохотку и опстанку, док је њихов дотадашњи главни посао, развој села и пољопривреде на сељачком поседу, био у другом плану, практично потпуно занемарен у већини случајева.

Та промена донекле подсећа на прилике из 1927. године када су се у задругарству сукобиле две струје – Аврамовићева, који је сматрао да је главни задатак задругарства помоћ сељацима и развој села и пољопривреде, и Воје Ђорђевића који се залагао за пословно задругарство,

за задруге које ће се бавити искључиво пословним „стварима“.

Ударац за ударцем

Привредном реформом из 1965. године задругарству, па и пољопривреди у целини задат је још један тежак ударац. Од тог експеримента се очекивало много. Многи су сматрали да је то први, смео и одлучан корак чак ка путу у капитализам. Међутим, од неких принципа привредне реформе се одустало, а, на другој страни, у економији је створена невидљива, пре свега, законодавна, онда и опште конфузија у пракси.

Пољопривреда је у свему изједначена са осталом привредом, што је за ову грану било погубно.

Година	Број задруга
1958.	5.279
1959.	4.803
1960.	4.086
1961.	3.228
1962.	2.816
1963.	2.438
1964.	2.096
1965.	1.937
1967.	1.600
1968.	1.403
1969.	1.279
1970.	1.102
1971.	993
1972.	906
1973.	832
1974.	813
1975.	840

Број обичних земљорадничких задруга у Југославији (1957–1975)

Оптерећена је свим обавезама као и друге гране, препуштена „слободном тржишту“, у ствари стихији. То никада нису радиле нити днас радиле најбогатије земље света, јер је ова грана у много чему специфична и не може без бројних видова заштите и подстицаја. На тржишту је била све јача конкуренција пољопривредно-индустријских комбината и других привредних чинилаца који су улазили у директне пословне односе са имућнијим приватним газдинствима. У ствари, они, а и разни закупци из крајева земље долазили су у подручја где се производи њима потребна роба, куповали шта су хтели и колико су хтели и, углавном, плаћали колико су хтели. Организована производња, а поготово они који су је организовали, пре свега задруге, пропадали су.

Број задруга је са више од 5.000 у 1958. години пао на око 2.000 у 1964, а на мање од хиљаду у 1971. години. Човек просто да не поверује овим цифрама, а још мање стварним приликама на терену (запуштене приватне и задружне економије и средства рада, веома лоши финансијски биланси задруга, велики губици, коначно све већи број задруга које су то само на папиру и са неколико углавном лоше плаћених службеника).

Истовремено у задружним асоцијацијама, партијским форумима, државним органима и другим институцијама вођене су дуге јалове, углавном лицемерне дискусије о селу, сељацима, пољопривреди и задругарству. Доношени су закључци, ставови, неки законски прописи, лиле су се „крокодилске сузе“ итд, а задругарство и село су тонули све ниже...

ДОГОВОРНА ЕКОНОМИЈА

Доношење доктрине о „договорној економији” многима није било јасно шта она значи, али јасно куда води. Устав из 1974. године, ЗУР и други закони који су из њега проистекли унели су хаос у економију и друштво и створили услове за распад Југославије.

Седамдесете и осамдесете године двадесетог века нису биле најтежи, али су биле најконтроверзнији период у развоју економије и земљорадничког задругарства у социјалистичкој Југославији. Било је то време још већих експеримената, све већих раздора у земљи, и све очигледнијих назнака онога што ће нас снаћи у последњој деценији прошлог века.

Пропадању економије највише је допринела готово болесна потреба властодршца, односно њихових

теоретичара, да проналазе „нове самоуправне путеве и методе”, ваљда као узор – светском социјалистичком покрету! Главни носилац тих експеримената био је Словенац Едвард Кардељ, а заморче је била цела Југославија. У принципу сви подједнако, али не сви њени делови.

После привредне реформе шесетих година, која је у економију требало да уведе више тржишних елемената и која је, углавном, пропала због преваге утицаја догматских схватања, а свакако и влада-

Година	Земљорадничке задруге			Радне и основне организације коопераната		
	Земљ. задруге (јединствене)	Зем. задруге за ОЗО и ООУР-а	Основне задр. организ. ОЗО	Радне коопераната (РО) без ООК, односно ООУР-а	Радне коопераната (РО) са ООК, односно ООУР-а	Основне организ. Коопераната
1977.	-	-	-	-	-	-
1978.	240	13	261	2	-	266
1979.	431	39	159	2	10	531
1980.	451	64	215	3	22	709
1981.	453	76	264	3	28	774
1982.	467	86	296	7	25	797
1983.	499	84	297	9	26	860
1984.	533	94	347	10	21	896
1985.	562	92	339	12	22	930
1986.	611	88	343	14	23	911
1987.	653	90	337	19	22	958

Облици удруживања земљорадника после усвајања Устава - 1974. и Закона о удруженом раду - 1976. године у пољопривреди Југославије

јуће олигархије, којој није ишло у прилог да се ма шта мења, кренуло се у нове експерименте – у такозвану договорну економију.

Устав и закони

Појам „договорна економија” није било једноставно објаснити и разумети ни тада, а још мање је то могуће данас. Неки званичници су хвалили наш „нови економски модел”, док огромне масе света нису могле да схвате о чему се ради. Као што многи у Србији нису знали какве промене, у глобалним односима у земљи, доноси нови Устав, (1974) већ су, по препоруци одозго, водили жестоке, а јалове расправе, о „демократизацији економије и друштва, децентрализацији, дебијурократизацији”, спуштању самоуправљања до последњег човека” итд. Још већем, готово невиђеном галиматијасу у друштву у целини, а поготово у привреди допринео је Закон о удруженом раду (1976) који је проистекао из устава донетог 1974. године.

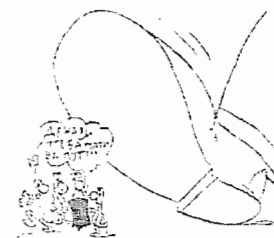
„Богатство самоуправљања”

У „договорној економији”, каже се у Закону о удруженом раду, „односи међу субјектима се одређују самоуправним споразумима и друштвеним договорима на бази слободне размене рада”. Можда би то некако могло и да „заживи” да по тим уставним и законским актима у економији, па и делатностима које се нису бавиле производњом материјалних добара, није формирано мноштво најразноврснијих „самоуправних субјеката”. Тако је радна организација (РО) била основни облик организовања и она је

могла да се удружује у сложене радне организације (СОУР). Поједини делови радних организација могли су да се организују у у основне организације удруженог рада (ООУР). Предузеће као појам је укинута, а ООУР је била основна економска јединица. Тако је самоуправљање „спуштено до дна”.

У тим експериментима нису заобиђени ни земљорадници. У једном члану Закона о удруживању земљорадника Србије, који је донет после Закона о удруженом раду, каже се:

„Ради побољшања услова рада и живота, организованог укључивања у самоуправне социјалистичке друштвено економске односе унапређивање пољопривредне производње и организованог наступа на тржишту земљорадници могу свој рад и средства рада да удружују у земљорадничким задругама и другим облицима удруживања земљорадника или да их удружују са организацијама удруженог рада и да са њима трајно сарађују”... „...Удруживањем земљорадници проширују материјалну основу свог рада, користе се резултатима општег материјалног и друштвеног развоја чиме остварују услове за потпуније задовољавање личних и друштвених потреба. Зато друштвена заједница одговарајућим друштвено економским и другим

(Н. Убовић, „Село”, 1997)

мерама, подстиче и потпомаже удруживање земљорадника. (Члан 1. Закона о удруживању земљорадника).

„Сељаци су, дакле, могли самоуправно и договорно да се удружују у ЗЗ, ОЗО, ООУР, РО, ООК, РО, СОУР итд. Могли су да се договорно удружују са киме год су „хтели, што се сматрало врхунцем демократије у економији”, а у пракси створило не виђени хаос. Сељаци, па и у срединама у којима је постојало развијено задругарство, једноставно нису знали шта да раде, са киме да се удружују и раде, а то је погодовало ловцима у мутном...“

Али, ово је већ време које се дешава и је

описује у књизи „Време слава и пропадања”, која би ускоро требала да изађе из штампе.

КОЛИКО ИМА ЗАДРУГА?

Последњих деценија задругарство је пропадало, а сипало се тврдило да смо имали много више задруга него што их је стварно било. Све то да би се показало како добро развијано задругарство и бринемо о селу и пољопривреди. У пракси се већ годинама годинама на прелиме могу избројати задруге које су имале озбиљнији утицај и пружале помоћ својим задругарима. Све остале су биле мање више на папиру, помало шрговале, правиле губитке итд.

Ова карта, коју је издао Задругени савез Србије 1998. године, пример је како се машулише са бројем задруга. По њој испада да у задругарству цвешта, да је малтене задруга до задруге. Све је обрнуто. Последњих година дошучене су и неке од оних најусељенијих, а тиме и задругени покрети у целини. Можда задругени руководства су практично без икаквог утицаја, односно постоје само на папиру. О однављању задругеног покрета и развоју села више се и не говори, чак ни пред изборе и сличне кампање. Истина, у задругеном савезу Србије ујорно тврде да и данас, почетком 2005. године у Србији постоје око 1400 задруга.

ВРЕМЕ СЛАВЉА

И ПРОПАДАЊА

1894
2004

СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА (2)

ВРЕМЕ СЛАВЉА И ПРОПАДАЊА

Деведесета годишњица задругарства (1984) помпезно је обележена у многим местима. – Стога годишњица обележена је скромно у, за ту прилику, „склепаној” задрузи у Вранову, а 110. почетком 2004. године у јавности познатом свечаном академијом.

Тешко је, па и најквалитетнијим паралелама и поређењима, проценити који је био најтежи период у историји српског земљорадничког задругарства. Да ли је то оно време, пре готово два века, када су у Србији готово сви и буквално почињали од слова „а”, време монархистичких, идеолошких и других преврата и диктатура, политичких превирања и економских падова? У последња два века било је свега и свачега, а понајмање мира, складног развоја и благостања.

Звучи можда парадоксално, па и невероватно, и сама помисао да су за пољопривреду биле најконтроверзније осамдесете године прошлог века. Било је то, истина, време пред буру, време оштрих сукобљавања готово свих са свима, време тешко и злослутно, па ипак чак врло мирно у односу на неке раније периоде и на оно што ће нас снаћи коју годину касније.

Помпезна свечаност

И тада се, по већ устаљеној пракси, у социјалистичком периоду, много говорило и „радило” на унапређењу пољопривреде и села. Писане су многе краткорочне и дугорочне аграрне стратегије, годишњи и вишегодишњи планови производње и активности, много се нагађало и погађало око аграрне

политике у целини, али и цена и кредита, камата, итд. Селаци су вербално „тапшани по рамену”.

Те површне, изанђале пропагандне приче поготово о земљорадничком задругарству („у сваком селу задруга”, „имамо хиљаду задруга”, „сваки напредни пољопривредни произвођач задругар”, итд.), кулминирале су средином осамдесетих година када је падало неколико великих годишњица задружног покрета. Што се датума тиче било је стварно повода за радост и славље.

У селу Вранову код Смедерева 1894. године, формирана је прва кредитна земљорадничка задруга у Србији и тај датум (29. март по старом календару) сматра се зачетком српског земљорадничког задругарства.

Годину дана касније (1985) основан је Савез српских земљорадничких задруга, а исте те године и Међународни задружни савез (ИСА). На оснивачком конгресу у Лондону присуствовало је око 120 делегација разних земаља. Част да буде међу оснивачима, са делегацијама Енглеске, САД, Француске, Немачке, Швајцарске, Данске, Аустро-Угарске, Белгије, Холандије, Италије, припало је и делегацији малене Краљевине Србије. Српски задругари су се нашли у том друштву, јер је задружни покрет почео

Уместо јубилеја ликвидација

Миливојевић, иначе искусни политичар коме је, ето, запао врућ кромпир да реши овај „проблем” са монографијом. Решење су ваљда заједно нашли тако што су из монографије избацили све што се тиче главног говорника - и његов говор и име из извештаја са свечаности у Азањи, па чак и списак Одбора на чијем је челу био! Ни име му није поменуто! Бивши и „текући” председник ЗСС потписали су књигу - један као одговорни, а други као главни уредник. Да ваљда поделе одговорност. Уместо говора председника Одбора објављен је текст, хвалоспев задругарству, друштву и партији и тако су попуњене те две стране.

Причица је прилично приземна и све ово би се могло свести на анегдоту, „цаку”, да се није радило о детаљу који много говори о једном времену, а пре свега о људима у самом задругарству и њиховом односу према задружном покрету.

СКЛЕПАНА СТОГОДИШЊИЦА

Не дешава се ретко да се помпезније обележавају мање важни јубилеји од оних важнијих. То зависи од многих околности, а понајвише од амбиције и склоности људи на челу институција слављеника. Тако је било и приликом обележавања важних годишњица земљорадничког задругарства. Ресимо, деведесета годишњица је обележена много помпезније него стогодишњица. За то је било и неких објективних разлога.

Уза све то, ваљда додати да су тих година падале годишњице неких пољопривредних листова. Ресимо, лист „Задруга”, орган и власништво Задружног савеза Србије, требало 1985. године да обележи четирнаест деценије излажења, а она је те године ликвидирана, заједно са истоименом новинском кућом, и још два листа. Да је обновљена у социјалистичкој Југославији, „Земљорадничка задруга” би 1985. године, такође, напунила девет деценија излажења. Најстарији српски пољопривредни лист „Тежак” имао би тада 115, а данас 135 година, али и он је укинут уочи Другог светског рата. „Село” је ликвидирано са „Задругом”, а тада је напунило 15 година. О тим датумима није се говорило. Пољопривредна штампа која је била „под окриљем” задружног покрета није ни помињана. Пропадала је као и он сам.

Сто година земљорадничког задругарства обележено је у тешкој 1994. години. Било је то време ратова на тлу већ бивше СФРЈ, санкција, инфлације и општег пропадања. Свечаност је била скромнија, јер су могућности задругарства биле мање, а и амбиције људи који су руководили задружним организацијама. За ту прилику склепана је задруга у Вранову, која није постојала деценијама, и ту је одржана скромна свечаност.

Склепана је и монографија састављена највећим делом од материјала објављеног у монографији од пре десет година. За председника Одбора изабран је стари, угледни академик Радомир Лукић, па се није могло догодити да се направи „политичка грешка“ као дешенију раније. Беспарица у ЗСС је изгледа била толика да су за ту прилику „позајмљене“ чак и корице од претходне монографије!

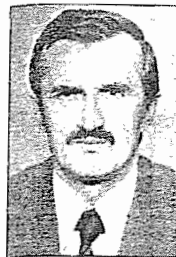
Добри професор др Видан Ранђеловић, који се у то време налазио на функцији председника Задружног савеза Србије, раније је једно време био декан Пољопривредног факултета у Земуну, а специјалност му је било задругарство, о коме је написао више књига и уџбеника, није био мегаломан. А и да јесте, у условима какви су били, није било могућности за помпезније обележавање стогодишњице, а поготово предузимање мера за опоравак тешко посрнулог задругарства. Тада је та грана носила највећи терет - хранила градско становништво готово по багателним ценама, а још више због лоше аграрне политике тонула све ниже. Практично у безизлаз. Међу првима, али још раније, а још више почеле су да тону задруге.

Годину дана касније (1995) Задружни савез Југославије је обележио стоту годишњицу оснивања Савеза земљорадничких задруга Србије и Међународног задружног савеза. На свечаност је позван и

председника савезне државе, Зоран Дилић, међутим, уместо њега стигло је његово поздравно писмо.

Сто десета годишњица српског земљорадничког задругарства обележена је скромном свечаношћу почетком 2004. године у сали Привредне коморе Србије. У јавности готово није ни забележена, иако се то догодило на почетку новог, 21. века, у условима када је одбачен један политички систем и почео да се ствара нови.

Председник Задружног савеза Србије Драгољуб Говедаровић рекао је пред окупљеним званишћима, међу којима је био и председник Међународног задружног савеза Иван Барберини, да у Србији послује 2000 задруга са око 120.000 задругара и више стотина хиљада коопераната! И раније је са тим шифрама лицитирано, оне су, већ према приликама и потреби углавном знатно увећане, али ово је превазишло све. Говедаровић није пропустио да каже да је задругарство у тешкој ситуацији, али није подробније објаснио - зашто је тако. У извештају о раду Задружног савеза у јубиларној 2004. години каже се да је годишње рачуне предало 1493 задруге, од којих је 129 предало празне образце, јер у њих није имало шта да се унесе. Сматра се да је врло мали број, можда тек која десетина задруга које послују позитивно а да све остале у буквалном расулу или већ не постоје. Но, то је друга тема.

СПОРОВИ СЕЉАКА И ПОЉОПРИВРЕДНИХ КОМБИНАТА

Како задругама вратити

ИМОВИНА

Прецеду да је 5 година једнос... задруга... типа... си...
 ле 3,5 милијарди, а... ме уд... друге... иму 800 и 900... на онд...
 ара. - везник... оном... другам... с... таже да се... ама в... те
 имовин... а репутације... и зак... и врдити како... а то у...

ПОЉОПРИВРЕДА СРБИЈЕ НА ПРЕКРЕТНИЦИ

Задружна имовина

враћа се задругарима

ЗАДРУЖНУ

тно је да се имовине не м... вели... бу за... да, јед... разлу... у д...
 билах од... на ова... свина... вива... аутуђи... таже др... ич Ра... ео.
 ећ, председник Задружног савеза Србије

Чије су „сељачке

палате у Београду

Задругари Србије подигли су широм Југославије, нарочито између два светска рата, босне еко...
 носке зграде, здравствена, образовна и друга објекта, али и палате у Београду и другим гра...
 лавина које су и данас власништво других. - Министар Жиган Сунчић: Нине за... нигде није ко... у
 перис... сооп... листини... радње... на исе... да... раз... у нас...

ИМОВИНУ

није је страда коју су

саградили задругари

Већ две године Приредна комора Југославије води спор са Задружним савезом Југославије
 око пословног простора у Македонској 21 који је у власништву све задружне асоцијације,
 тврдећи да јој припада - Зграду пре Другог светског рата у Поеннаревој, после тог рата у Ста...
 љинградској, а данас у Македонској улици, задругари саградили још 1928. године и она би, као
 и сва друга задружна имовина, по Уставу морала да припада њима

СЕЉАЦИ ПОНОВО САМИ НА ЛЕДИНИ

Задругарство је, између осталог, стварало и своју задружну имовину, која је, овако или онако, служила задругарима за обављање заједничких послова. Позамашна задружна имовина створена је између два светска рата. Касније, у социјалистичкој Југославији она је "преведена" у државну својину, па у друштвену, а онда делимично дата на коришћење задружним институцијама.

Законом о пољопривредном земљишном фонду (1953), када је смањен земљишни максимум земљорадника на 10 хектара, задругама су дате знатне површине земљишта. После тог периода неке задруге су куповале парцеле и друга средства рада новцем који су зарадиле. Међутим, те задруге су биле сличне социјалистичким предузећима, често су трансформисане, припајане, раздвајане, укидане и поново осниване, тако да су у имовинским односима, односно власништву конци замршени до крајњих граница.

Деведесетих година прошлог века вођене су, у оквиру уставних промена и доношења закона о задругарству и задругама, жестоке расправе о - задружној имовини. Једни су тврдили да она постоји и да је специфичан облик имовине, други да може постојати само приватна и државна имовина. За то време задружна имовина је отуђи-

вана, развучена и пљачкана. Око оне веће и скупље вођене су и још увек се воде судски спорови.

Негде 2000.-те године Привредна комора Југославије је, покушала да присвоји задружне просторије у Македонској улици, али јој то у судском поступку није пошло за руком. Сада се, како се тврди води судски спор између Задружног савеза Србије и остатка Задружног савеза Југославије (оно неколико службеника), који више не посотји. Ситуација би била комична да се не ради о изузетно скупом простору и да није очигледно да се за њега води жестока прљава рововска битка.

Проблем ће, изгледа, "решити" држава. У нацртима новог устава и другим државним документима који се припремају - задружна имовина не постоји ни као појам! А без задружне имовине нема ни задругарства... О томе више у књизи, у чијој ће "изради", надам се, учествовати више компетентних људи.

Да бих скратно причу о задружној имовини, која је врло сложена, дуга и тешка за објашњење овде наводим текст који сам објавио у "Политици" почетком 1994. године. Она понешто говори о чему се ради, бар када је реч о задружној имовини у већим градовима, а и чињеници да битка за ту имовину траје дуго и да се води жестоко.

ЧИЈЕ СУ „СЕЉАЧКЕ“ ПАЛАТЕ

Задругари Србије подигли су широм Југославије, нарочито између два светска рата, бројне економске зграде, здравствене, образовне и друге објекте, али и палате у Београду, и другим градовима који су и данас власништво других. - Магистар Живан Симић: никада и нигде није као у периоду социјалистичке изградње задружна имовина тако разарана као у нас

Недавна изјава нашем листу Драгана Марковића, директора Задруге у Лајковцу, да би било поштено да Привредна комора Србије врати зграду у којој је (Генерал Жданова 13-15) задружном савезу Србије, јер је то предатна задружна имовина и да би то било у интересу пре свега задругарства и сељака, за које се иначе, сви вербално залажу, наишла је на различите реакције.

Био је то повод да се заинтересујемо да предатну задружну у Београду и другим, већим и мањим местима.

Српске задруге широм Југославије

Наш саговорник магистар Живан Симић, виши саветник у Задружном савезу Југославије, један је од најбољих познавалаца ове проблематике, па и задругарства у целини. Он, између осталог, каже:

- Задруге су од свог оснивања, крајем прошлог века, распоређивале остварене вишкове из пословања, тако што су јачале материјалну основу свог рада, а део вишкова делиле задругарима. Формирањем Задружног савеза земљорадничких задруга Краљевине Србије 1895. године, као задруге задруга, задружна, заједничка имовина је почела да се ствара и на том нивоу.

Настанком Југославије, дакле, већ 1919. године за једанаест задружних савеза који су се нашли у новој држави формирали су Главни задружни савез Југославије, коме су ставили у задатак да обједини сва задружна друштва (задружне савезе) и да их представља пред свим и сваким, нарочито пред државом и у Међународном задружном савезу.

Велика имовина стечена између два рата

Главни савес земљорадничких задруга Србије проширио је своје деловање на просторе на којима су постојале задруге са предзнаком "српске" - на Савез српских задруга са седиштем у Загребу, Савез српских задруга у Сарајеву, Савез српских привредних задруга за Приморје са седиштем у Дубровнику и Савез српских задруга у Војводини (Нови Сад).

У међувремену (од 1918. до 1941. године) задругари Главног савеза српских земљорадничких задруга стекли су велику имовину и на "највишем нивоу"

Навео бих неке, вели Симић: Палата у Ресавској улици 13-15 (дана генерала Жданова под истим бројем). Дом задругара у Земуну (угао Главне улице и улице Соње Маринковић), кланица у Великој

Плани, кланица у Запрешћу код Загреба, млинови у Ади и Мољу, Магацини у Јагодини и Славонском Броду, хотел у Градцу на мору, палате у Сарајеву (обала 1), затим Подгорици (срушена у Другом светском рату), палата у Скопљу (улица принца Ђорђа и Војводе Путника), бројни подруми, магацини, домови здравља и друге зграде.

Задругари су 1929. године саградили палату у Поенкаревој 21 (сада Македонској, где се налази Продукција грамофонских плоча, а онедавно је и седиште ЗСЈ).

Настанком Социјалистичке Југославије уместо класичних својинских односа, дефинисаних титулар, уводи се нови својински однос - друштвена својина (недефинисани титулар). Држава преузима све, па и послове задругарства. Доноси се одлука да се угасе сви и њихови савези изузев задружног савеза Југославије, а имовина се расподељује новим корисницима. Палата у до тада Поенкаревој, тада у Стаљинградској, а данас у Македонској улици додељује се по пола Главном задружном савезу Југославије и Главном задружном савезу Србије.

После чланка у "Комунисту"

На основу Основног закона о задругама из 1946. године, а поготово после партијског чланка у Комунисту бр. 3 из марта 1946. године, дата је директива кадровима о месту земљорадничког задругарства у планској привреди. Циљ је био да задруге буду средство којим ће се развласити остатак приватне својине и земљорадници и занатлије свести на ситно власништво и делатност. У том периоду нестају многи облици задружног

организовања, а у селима се „развијају” сељачке радне задруге и набавно-продајне задруге које дистрибуирају део оскудне индустријске робе и преко којих се откупљивао део тржишних вишкова код сељака. Те задруге су у међувремену створиле нешто своје имовине (домови, добили и нешто земље итд.). У 1953. години укинуте су сељачке радне задруге, чиме је напуштена колективизација као прилика, а у каснијем периоду задруге постају значајан економски посредник између сељака и државе. У том периоду оне се повезују у своје асоцијације и пословне организације као што су "Кооператива", "Србокооп", "Винокооп" и "Технокооп", итд..

- Уставом из 1963. године успостављају се два облика својине: приватни (у нестајању) и друштвени као највиши облика својине. У њу је "уклопљена" и сва имовина коју су задругари стекли. У то време формирају се јединствене привредне коморе у које улазе и задружни савези са својим правима и обавезама. По тим прописима сви задружни објекти постају друштвена својина, а њихови корисници постају привредне коморе које задружну имовину уписују у своје земљишне књиге. Задружна предузећа задржавају име, али постају самоуправна са друштвеном својином. Обезглављене задруге без својих задружних предузећа, имовине и асоцијација постају лак плен - политичких интеграција у комбинате, вели магистар Симић и додаје не без горчине:

- Дакле, од 1945. до 1990. године задружна имовина је разорена као ни у једној земљи света, па чак ни у земљама најортодокснијег такоз-

ваног - реалног социјализма. А задружни покрет на овим просторима је, ево већ цео век међу водећима у свету.

Безуспешни покушаји

Магистар Симић каже да су доношењем Закона о задругама 1990. године створене законске претпоставке да се исправе неправде према задругарима и задругарству у целини. Наложено је да се у ванпарничном поступку врати имовина задругарима и задружним савезима. У том смислу је и Србија донела закон, али су и један и други документ недоречени. Многе задруге у СРЈ нису успеле да остваре своје право. Задружни савез Југославије је успео да са привредном комором Југославије на релативно коректан начин реши питање своје половине права на палату у Македонској улици 21 (где смо и ми сада). Задружни савез Србије није

легализовао своје право на другој половини зграде, а изгубио је судски спор око регулсања својинског права на зграду у генерала Жданова 13-15, где је седиште привредне коморе Србије. Нико и не пита за судбину палате у Земуну, а ни многе друге задружне зграде и привредне објекте широм земље. Сви се, на другој страни, заклињу у задругарство, дају подршку сељацима, али свако се држи имовине.

То је готово невероватно, јер у свету, који идуће године такође обележава стогодишњицу задругарства, особито пажњу поклањају задружној имовини. Међународни задружни савез имао скуп представника задружних савеза земаља у транзицији да би се уједначили ставови око задружне својине и очувало оно што су задружни покрети створили. У нас засад иде како иде.

(„Политика”, фебруар 1995.)

- Е. па завршисмо пролећне радове у нашем форуму... (Александар Клас)

КЊИГЕ О ЗЕМЉОРАДНИЧКОМ ЗАДРУГАРСТВУ

1. „СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА – 1894-2004”. Део целовите књиге о развоју српског земљорадничког задругарства. Ова књига говори о времену од средине 19. па до осамдесетих година 20. века. (Први део „Слома”).

2. „ВРЕМЕ СЛАВЉА И ПРОПАДАЊА”. Друга књига о задругарству која се односи на период осамдесетих година прошлог века, па до данашњих дана. Период виђен очима новинара хроничара и актера тих збивања. (Други део „Слома”).

3. „ЈУРИШ НА ЗАДРУЖНУ ИМОВИНУ”. Књига о задружној имовини и проблемима који су се око ње јављали, а поготово последњих година, и данас. У сарадњи са институцијама и већим бројем експерата за ту област. (Трећи део „Слома”).

4. „КАКО ДАЉЕ У 21. ВЕКУ”. Покушај тражења одговора на питање да ли земљорадничко задругарство дефинитивно пропада после 110 година постојања, где ће се у наредном периоду наћи село и сељаци, да ли, супротно тенденцијама и у најразвијенијим земљама света, уништавамо наш основни, неисцрпни и обновљив економски потенцијал. План је да се прикупе и штампају сви предлози за утемељивање најквалитетнијих односа у пољопривреди и задругарству Србије. (Четврти део „Слома”).

КЊИГЕ О ПОЉОПРИВРЕДНОЈ ШТАМПИ

1. „ЧИЧА СРЕЋКОВ ЛИСТ ЗА СРБСКЕ ЗЕМЉЕДЕЛЦЕ”. Књига о првом српском пољопривредном листу који је излазио 1847. и 1848. године а издавао га је Атанасије Николић. Књига је изашла из штампе. (У претплати 150,00 дин.)

2. „ТЕЖАК”. Књига о најзначајнијем и најдуговечнијем српском пољопривредном листу. Излазио је од 1869. до 1941. године. Издавало га је Српско пољопривредно друштво. И после Другог светског рата било је покушаја да се лист обнови. Данас га издаје млекар „Шумице” у Крушевцу (власник Драган Костић).

3. „ЗЕМЉОРАДНИЧКА ЗАДРУГА”. Орган Главног савеза Српских земљорадничких задруга. Излазила је од 1895. до 1944. године

4. „ЗАДРУГА”. Лист слободног задругарства, који је излазио од јануара 1945. до средине 1985. године.

5. „СРПСКА ПОЉОПРИВРЕДНА ШТАМПА”. Књига о српској пољопривредној штампи од појаве „Чича Срећковог листа за србске земљоделце” до данас. У књизи ће, поред листова којима су посвећене посебне књиге, бити говора и о још неким који завређују извесну пажњу.

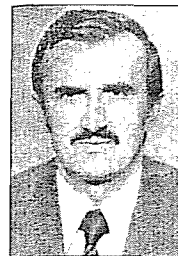
Време излажења ових књига, обим, па и вредност садржине зависне највише од подршке мени као аутору, јер сам до сада све сам радио и финансирао.

Позивам на сарадњу институције и појединце, који својим саветима, ауторским и другим прилозима или на неки други начин (материјално) могу и желе да допринесу да овај програм доведем до краја.

Београд,
15.03.2005.

Владимир Ђурђевић,
011 / 1778-114

В. Ђурђевић

Владимир Ђурђевић

ЗАДРУГА

ЛИСТ ЗА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ.

ЗАДРУЖНЕ

Год. XX. 30. Јануар, 1944. Бр. 2.

Кратак преглед

НОВОЖИВЕ

ПОШТАРНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

ЗЕМЉОРАДНИЧКА ЗАДРУГА

Орган Главног савеза српских земљорадничких задруга у Београду

Власник за Главни савез: Др. Атанасије Николић
Уредник: Иво Вунашћин
Година 49. Београд, 30. фебруар 1944 год. Број 8-9

ПРЕПОРЕ ЗА ЛИСТ СЛАТИ НА АДРЕСУ УРЕДИШТВА — ИЗДАЈИ СВАКЕ НЕДЕЉЕ

СМРТ СРЕЋКОВИЋА — СРЕЋКОВИЋИ

ЗАДРУГА

Наше време је највише изазовно и највише изазовно. Свако ко је још живео у овом времену...

ЛИСТ СЛОБОДНОГ ЗАДРУГАРСТВА

БРОЈ 8-9 ГОД. I ЦЕНА 20 ДИНАРА 1. ФЕБРУАР 1944 ГОДИНЕ УРЕДНИК ВУНАШЋИН

1894
2004

СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА (4)

СВЕДОЦИ ВРЕМЕНА

Српска пољопривредна штампа зачала се релативно рано. Први српски пољопривредни лист "Чича Срећков лист за српске земљеделце" излазио је 1847. и 1848. године, у Новом Саду (тада Аустро-Угарска) излазили су разни листови за српске читаоце, међу њима и неколико пољопривредних. Најзначајнији српски пољопривредни лист је свакако "Тежак", који је излазио, са прекидима у време ратова, од 1869. до 1941. године. Њега је издавало Српско пољопривредно друштво.

Задругарство је, све до последњих двадесетак година, брижљиво неговало своју штампу. Савез српских земљорадничких задруга је, схватајући изузетан значај пропаганде у развоју задружног покрета, одмах по оснивању (1895. године), покренуо "Земљорадничку задругу". Лист је, са прекидом у време Првог светског рата, излазио до 1944. године. У социјалистичкој Југославији покренути лист "Задруга", лист слободног задругарства, како је писало у заглављу тих првих бројева. Лист је почео да излази почетком 1945. године још док су водиле жестоке борбе за ослобођење Југославије. „Задруга“ је укинута, 1985. године, у време када је напунило четирнаест деценија и када су обележаване велике годишњице земљорадничког задругарства.

О томе је било речи у првом делу ове књиге, али само као мала илустрација прилика и односа који су владали у то време. Па и наговештај зле судбине задругарства, да не кажем и свих нас. Данас, дакле после 110 година од оснивања првог задружног листа (или 136 година од оснивања првог српског пољопривредног листа), српско задругарство нема своје гласило. Када би се којим случајем међу нама, данас, поново нашли А. Николић, М. Аврамовић, М. Спасић и други горостаси 19. века који су учинили све што су могли за добробит свог народа и отечества, а поготово пољопривреде и села, не би могли чудом да се начуде шта и како радимо. Пре свега чини се не би могли да схвате да нам је задругарство у банкроту, а да Србија нема ни задружни лист.

Анализа наизглед споредних и углавном невешто прављених листова помогла би нам, између осталог, у тражењу одговора на питање зашто смо ту где смо (па и у развоју задругарства) и шта нам је чинити да изађемо и ћорсокака. Због тога сам наумио да се, поред књига о српској пољопривредној штампи, посебно позабавим задружним листовима, тим најбољим сведоцима задругарства, па о времену и приликама у којима су излазили и којесу "описивали".

В. Ђурђевић

КАКО У 21. ВЕКУ

1894
2004

СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА (5)

ВАЉА

(ШТО ПРЕ)

ДАТИ

ОД ГОВОРА

**МИЛИОН СИРОМАШНИХ СЕЉАКА
СЕЛО НЕВЕСЕЛО**

БЕОГРАД - Према подацима Светске банке, у Србији око милион сељака живи испод границе сиромаштва, са дневним приходом од два долара.

У Министарству пољопривреде, међутим, прибојавају се да их је душло више.

Од око 7,5 милиона становника у Србији, 48 одсто живи на селу, а од тога се 75 одсто бави пољопривредом. То значи да је на селу око 3,6 милиона људи, а да се пољопривредом бави, чак, 2,7 милиона. Лоша инфраструктура узрок је изолованости многих села, па их годишње неколико и нестане.

Према последњем попису, у српским селима "недостаје" пола милиона људи, у односу на попис из 1991.

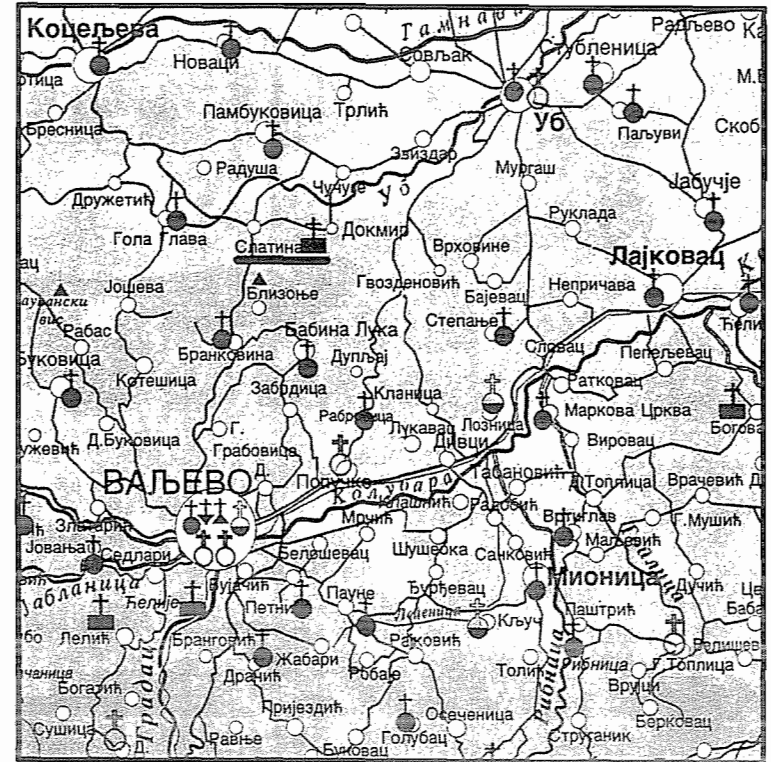
Б. С. П.

(„Вечерње новости”, фебруар 2005.)

Владимир Ђурђевић

**ОД СЛАТИНЕ
ДО СЛАТИНЕ**

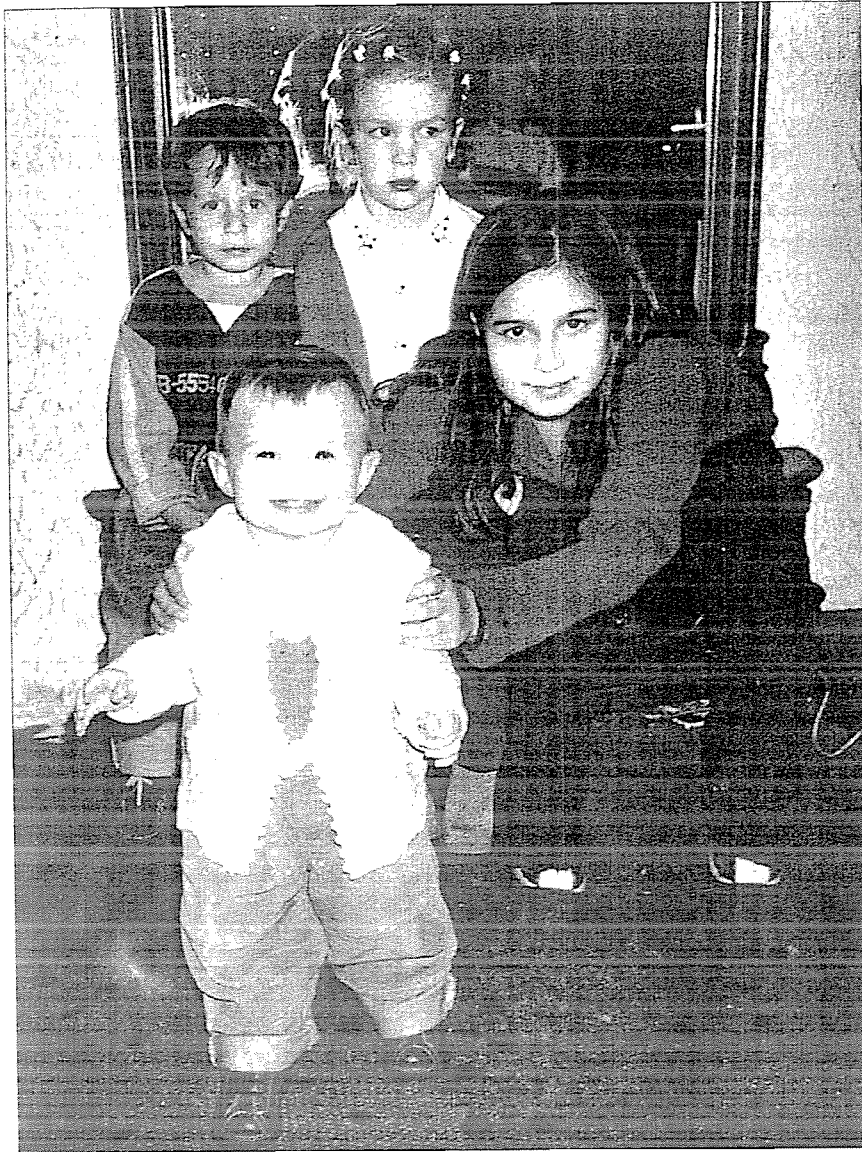

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

КЊИГА О КЊИГАМА

1954
2004

ДА ЛИ БЕ ЧИТАТИ ДЕДИНА ПИСАНИЈА?

Да ли ће они и „остатак света“ читати дедина „писанија“, или ће и њих савладати глобализација, остаје да се види. Унучићи аутора књиже с десна на лево, по годинама старости: Милица, Јана, Александар и Ленка. (2003)

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

МОЈИМ ПОТОМЦИМА

Моја животиња и полувековна професионална хроника „Од Слатине до Слатине – Блатњавим друмом“ требало би, ако уопште да је завршим, да садржи десетак књижа и књижица, различитих по темама, обиму и начину казивања. Повећавале их само две нише – ја као аутор и, највећи број њих, једини писао којим сам се бавио.

У неким од тих књижа и књижица биће само назначено да сам цео радни век, па и нешто више, провео као професионални новинар у главном аутор и у главном листу „Полићика“ (златно четрдесет година) и да сам у новинама писао пола века.

Неке књиже ће бити састављене само од текстова које сам објавио у новинама. У главном целих, аутентичних. У највећем броју књижа цитирам већ објављене текстове, (колико ми што, наравно, материјалне могућности дозвољавају), јер држим да је оригиналан документ много уверљивији и кориснији од свих накнадних прича и прејричавања. Коначно, мој покушај да прејричам неке од тих текстова показао је да би што било само бледа слика, а могло би се посумњати и да је фалсификацијом, накнадна паметишћ. Једна књижа ће садржавати неке, по мени, вредније текстове који нису објављени. Највећи број књижа

биће „мешавина“ текстова објављених пре више година или деценија и нешто ново, додато, такозвано везивно шивање, да би читаоцима, поштово млађим, неке ствари и ситуације биле јасније.

Гоштова све књиже садржавале и по нешто што се обично не може прочитати у новинама, поштово књиже у којима описујем моје професионалне „доживљаје“ у „Полићници“. Наравно, ту су и књиже поштово „слободно састава“, које немају никакве везе са новинама.

* * *

Замисао и намера да се у старе дане, у мојим годинама, напише „десетак“ књижа, нормално, а необавештено човека мора најпре да насмеје. А пријатеље и забрине.

Тако је било и када сам пре неколико година, у разговор о скрибланији, рекао неким колегама у „Полићници“ да пишем „мемоаре“, „зборник радова“, „белу књижу“ – „Мој животи у сто књижа“. Сви су се, наравно, слаћко насмејали. Неки су, осетио сам, помислили да се враћам из неког „биргуса“ у оном уклетом „Бермудском троуглу“, а неки да сам, далеко било, можда и због старости, нешто „замрсно“ у глави. Знали су да волим да се нашалим, па и на свој рачун, и нису

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

ме схватили озбиљно. Поштово ишло су знали да, од првих вестии које сам објавио у једном омладинском листу далеке 1954. године па до почетка 21. века, када су ме најурили из „Политике“, писам написао ни једну књижу.

То је „скандалозно“ и „невероватно“, ако се зна колико се године написао књижа у сиротиној, селачкој Србији. Поштово ако се зна да књиже пишу многи: добри и лоши писци, публицисти, новинари, научни радници, политичари, естрадни мајстори и људи тогово свих дружих „фела“, а највише скрибомани, полуписмени и полунеписмени, они који нису прочитали ни једну књижу и они који наруче да им дружи напишу књиже, а они их попишу. Дакле, свако коме падне на памет да би ради „имица“, требало, да би могао и морао да „има књижу“ и да се тако убади у великане и бесмртнике српског народа. А може и шире.

Овде се не ради о томе.

Читалац овог „публицистичко-новинарског манифеста“ видеће, и на први поглед, да ствар није ни шаљива ни неозбиљна. Програма је утврђен десетих година прошлог века, његова реализација од тада траје непрекидно. Писао је при крају. Бар што се мене тиче. Ни ја више немам времена.

* * *

Читаноцима овог „капиталога“ ду- жујем крајња објашњења. Пре свега, зашто сам се одрекао за новинарство, зашто писам писао књиже, а

пола века сам писао у новинама. То је само најзлог коментар. Било би смешно и невероватно штедићи да човек који тогово цео век једе хлеб пишући текстове за новине нема макар поштају жељу да напише књижу. Имао сам је, наравно, и ја.

Амбициозна природа у младости има много планова и жеља. Од тога се обично оствари само пошто, што највише зависи од саме особе, њене процене сопствених могућности и спремности да оствари оно што научи и жељи.

У младости су ме највише интересовали филм, позориште и сценска уметност у целини. То је вероватно утицај биоскопа, који је у дејствију и дејствију, наравно уз сјај, био главна забава. Као студент сам дане проводио у Кинотеци, гледајући и анализирајући старе филмове са тада младим, а неким од њих касније великим редитељима, филмским теоретичарима и критичарима, зајим у биоскопима, позоришним, итд. За филм сам се особито интересовао и у Немачкој, чак сам покушао да се уишем на одсек за филм, у Минхену. То би ми, судећи по првим разговорима за професорима, пошло за руком да сам имао регулисано питање визе за дужи боравак у тој земљи и, пре свега, новац за живот и плаћање студија. Ствар је дошла докле да сам почео да преводим „Историју филмске уметности“ Жоржеса Садула. Наравно, са немачког, јер ја француски не знам. Филма сам се мапуо када сам схватио да у том послу, као и у многим другим

„Политици“ тогово ми ништа није објављивано.

(Писао сам и у то време доста, све је углавном прихваћено, у „почетној фази“ питања у листу било је и хваљено, али је углавном завршавало у уредничком кошу. Било је дошло докле да ми је речено да не пишем (последњих година увек је чекало нешто добрих рубрика), на шта сам ја, цинично и пакосно, одговорио – па повећајте ми плату... И даље трао по своме...)

Писао сам и репортаже, али знајмо мање нешто коментаре и аналитичке текстове. У годинама када сам ја поштовао у „Политици“ и репортери су били на високој цени. Тада је и са значајних места инсистирало да се штампана не држи само форума и политичара, већ да се више пази на посвете људима и њиховим проблемима што је то добро дошло – поштово коментаторима, писцима друштвених хроника, репортерима, а још више све већем броју забавних и сличних текстова који су ницали као печурке после кише, а неки од њих гостивали врло високе степен. Међутим, у редакцијама постоје два-три коментатора и репортера. „Политика“ је имала сјајна пера, па су то моји изгледи били никакви. Осим тога, брзо сам схватио да је и писао репортера исцрпљујући, а није оно што мене у суштини интересује.

Од свега ми је најлакше било да напишем коментар или аналитички чланак. Нисам имао обавезу да то радим, да примам директиве од уредника или било кога, већ сам то радио

како сам умео и хтео, па како буде. Уредници су били на мукама. Није било могуће, изузев понекад, да се, поред шефових значајних углавном надобудних коментатора и политичких послужника, у „Политици“ у току једне недеље, уз групе „редовне“ прилоге, појаве и два-три моја коментара или аналитичка чланка. Уредницима није било лако, јер су ти текстови били добри, не баш „на листи“, а били су нешто опширнији.

Опширнији су били из два разлога. Имао потребу да и сложене ствари објасним мање уишеном читаоцу, а, осим тога, схватио да се бар у „Политици“ (о тадашњој „Борби“ и сличним листовима и да не причам) највише цене они који пишу дузачке чланке. У том су предњачили дописници из иностранства, који су већто компилирали оно што су налазили у страним листовима и уклајали у нашу тврду спољнополитичку оријентацију.

Знао сам и то да вест, чланак, коментар или неки дружи новински текст углавном вреде до појаве нове вестии и изласка новог броја новина.

Знао сам да су вестии, како често истичу уредници, најважнија ствар у листу и новинарству уопште, али и да су најважније за лист издавача, послодавца, а не и онога ко их пише. Ко цео живот пише вестии боље да се тога никада није ни прихватио. Тек тај живи мучан, промашен живот...

Знао сам и да су захтеви редакције, односно листа, неприкосновени и да се морају извршити, а врло брзо искусно да су често, па и у „Политици“, понекад са разлогом, понекад без

разложа, и неприципијелиш. Тако је углавном и то је једна од највећих беда новинарства. Али, није баш увек тако и није то пуна истина. Хартија штри све. Сурова је, јер дуго траје. Новински чланци се обично умножавају у више десетина и стопаина хиљада примерака („Политика“ је када сам у њој радио имала просечни tiraж од око 250.000 примерака, понекад и пола милиона) и чувају на многим местима. То ме је „држало“ у новинарству, и поред тога што сам брзо почео да схватам и осећам све лоше стране тог посла. Био бих неправедан према себи и читаоцима када не бих признао да ме је радовао сваки мој добар текст објављен у новинама, без обзира да ли се радило о квалитетној информацији, репортажи или коментару. То ме је „носило“, не само у младости, и помогло да не попустим и улазим се у тежким тренуцима којих је било на претек. Носило ме је и поверење мојих читалаца, а и простота чињеница да сам, пишући те новинске текстове, могао да саопштим и моје мишљење, што сам, овако или онако, често чинио. По природи ствари, било је то најлакше у најтежој новинској форми, у коментару, па сам ваљда и због тога најчешће писао ту врсту текстова. Али, ту је и најлакше направити грешку и замерити се, пошто ако се занесеш и умислиш да си неки важан чинилац. То је, уз моју природу таква каква је (одбојност према свакој власти, сили и прилици), уз оно што сам научио из књига и добио кроз породично васпитање, допринело

да водим рачуна о свакој речи и сваком слову. Пошто када сам писао о људима и бавио се деликатним темама у тежким, мућним и опасним временима. А њих је било. Коначно, цела та група половина 20. века била је контроверзна, деликатна, изазовна и опасна зато што ко је хтео озбиљно да се бави овим послом.

Али, да не би било забуне, није са тим мојим коментарима и аналитичким текстовима шло латко како би се могло претпоставити када се данас листа та озромна укументација. Било је прилика када ми ни на памет није падало да понудим неки текст редакцији, када сам, због своје природе писао и рубрике које сам остављао на мом писаћем столу у стани, јер сам знао да неће ући у лист, а могао би се стешити утисак да покушавам да подметнем редакцији, па онда и онама напољу који о тој „брину“. Неке моје објављене текстове ни сам не бих пустио у новине, али некако су прошли. Како, о томе ће бити речи у другим књигама, које не надам се, ускоро бити пред читаоцима. Био сам свестан да редакцијам нису потребни новинари који доста знају, који су ујорин у својим ставовима и који чешће доносе текстове који, једноставно, не могу у лист...

* * *

О мом преласку на спољнополитичку рубрику више пушта је било говора после доласка у редакцију у Београд, крајем седамдесетих година. И пре тога најчешће сам ставио до

знања колеџијуму и љавном уреднику да је моја амбиција спољнополитичко новинарство. О томе се повремено говорило, пошто када је ствара зарда отишла у пензију, а нових способности кадрова за то није било. Али, уз сву припрему, никако нисам био у комбинацији, погодно.

Места годинека напољу још су била привлачна, мада не као што су некада била. Пошто за мене. Раније сам доста путовао и нај боравак у иностранству не би ми могло значити много. Било ми је врло штало до поруче и иколовања уце, а у случају огласка напоље та ствар би шла право. Информативни систем у свету и код нас се нагло развијао. Место годинека листа у иностранству, што је тих година била амбиција свих наших новинара, за мене више није било интересантно као у младости.

Када су ти разговори у једном тренутку били доведени до тога до одлуке, ухватила ме је первоза и спољно политичко – каквог смисла има да идем да пишем о другим земљама и народима, да практично само „преписујем“ ставове наше спољне политике, а у мојој земљи се догађају тако круће, историјске ствари. Вазно је било и мишљење једног некупоноз, сјајног новинара, дугогодишњег годинека „Политике“ из иностранства који ми је, уз чиницу и мезе у „Малој Магери“, рекао да је годинекак писати само због њега времена.

Управо у то време премештен сам у економску рубрику листа, у сектор спољнопривреде. Говорило се да се ради

о „старањем кадровским потреби-ма листа“, а ја сам у почетку веровао да је реч о некакој некад изреченој казни. Није се радило ни о једном ни о групи. Тако сам уклоњен као политички кандидат за спољнополитичку рубрику, за радио место у иностранству. Наравно, да би тамо отишли неки други који су имали политичку подршку споља, кумовску или неку групу „кухњевску“ везу. Били су то, у то време, углавном људи који су једва знали коју страну реч, а још мање о политици, економији, култури, историји, традицији народа и земаља у које су били акредитовани.

Када је, после дугог припрема и кадровских премештања осамдесетих година прошлог века, ни састанку редакције „Политике“ саопштено да сам премештен у економску рубрику, у сектор спољнопривреде, уместо, разумем се, у спољно, био сам запрепаћен и љут. А врло брзо ме ухватила некаква радост. Нису знали они, али знао сам ја шта ми нуде. Да не дужем, читалац може само из извода неких текстова у овој књизи закључити да ово нису круће, а празне речи. А много више ће се сазнати из књига које сам саставио од тих написа...

Презирао сам и презирем политичку као такву, али сам о аграрној привреди, селу и сељацима писао до тога искључиво политичке текстове. Наравно, за оне који знају шта је политика и шта је политички текст. А многи моји читаоци су то знали и давали ми снажну подршку и информације...

Ко зна, ипак, како би било да сам имао „поштору“ споља, изван редакције

је. Нисам је имао, нисам је штрафио, плаћу сам због тога високу цену, али сам био слободан – као птица на зраци. И имао право да јавно будем незадовољан. А то није мала ствар. Поштово у редакцији „Политике”.

* * *

Елем, зајало ми је да се, овакав какав сам, бавим унутрашње политичким новинарством, нашом стварношћу, у време ушмељивања, успона и падова, па све до слома једне идеологије. Испало је како је испало...

Не сматрам себе ни особито храбрим, ни „меситоким момком”, али ни кукавицом. Ни особито амбициозним и паметним, али ни наивним ни будалом. Још мање сам човек који се бори за своју или ма чију власт. Закон сам поштовао, силу респектовао, а увек се шрудно да се од власти и силе држим што је могуће подале. Али, и да имам информацију.

Коментаре и сличне текстове нисам писао да бих некога обарао из простио разлога што никада нисам био толико наиван да верујем да новински чланци имају некакву моћ. Поштово да оборе текућу власт и политику. Знао сам да они могу да напесу зло само поштомом појединцу, међутим, ја сам се углавном бавио појавама, а појединцима само када сам писао лепе репортаже о вредним, заслужним или у печему необичним људима.

Писао сам како сам писао да би било боље свима, да би они који одлучују схватили да раде лоше и да је

од тога толико свима још горе. Хтео сам да помоћем. Ово није цинизам. Нешто унутра ме терало да тако радим. Покушавао сам, по саветима мојих искрених пријатеља, да се „ојаметим”, али није вредело.

Никада више не бих писао овакве и сличне текстове, без обзира што многим од њих могу да се поносим.

Не бих писао, не због страха од последица, већ због спознаје (али не из књижа и казивања дружих, већ из најскупијег, сопственог искуства) да човек често, можда најчешће, борећи се за боље за све – пуца у празно, а себи избори горе. Тако сам и ја прошао...

Утеха је што нисам једини. Још већа ми је утеха што се, иако сам писао деценијама у некада узледним шпиритним листовима, у тврдом једнопартијском режиму, који је био толико конфузан и смушан да је коначно срушио самог себе, не стидим ни једног реда. Чак ни извештаја са политичких и дружих састанака пратених по редакцијском задатку и подрике коју сам, свесно и намерно, пружао добрим поштемима и добро обављеним пословима, каквих је било у појединим временима и срединама.

Брзо сам, међутим, почео да схватим сву беду професије и суштинску и смисао онога што се око мене догађало и у чему сам учествовао. Али у младости је постојала нада да ће се нешто изменити, да ће правда и истина победити, да ће можда добре пошавке и формулације једном почети да се остварују. У том смислу се вредело борити, писати по цену великог ризика. Биле су то само плузије, а

ја сам одавно замислио што се нисам бавио неким дружим послом. Али, да нисам остварио већину младачких циљева у новинарству, никада себи не бих могао да опростим. Сматрао бих да сам за тај посао неспособан. Осим тога, не бих био у прилици да изблиза видим сву беду не само новинарског посла, већ и многих дружих људи који су се ради оваквих или онаких интереса мијали око средстава информисања. Не бих видео изблиза како се постоје новинар „великан”, а како сагорева ланати, како се људи са великом репутацијом или „репутацијом” спешно клањају пред којекаким незналицима, шибовима и покварењацима, све зарад неког чланчића, награде итд. Не бих могао да видим и осетим и превртљивост неких колега, поштово политичара и људи сличног соја...

Не бих могао да уознам власт, државу, партију, политику изнутра, понашање људи у различитим животињим околностима, поштово оних који у својој незајамљивој амбицији, брзо и високо узлетне, а још брже се стирмолаве.

Ипак, како среће да у новинара нисам написао ни један ред.

Да ми је неко незгесетних зодина проишло века рекао да ћу овако нешто и помислити, а камоли написати почетком 21. века, рекао бих му да је луд.

Не саветујем младе да се ману новинарства и снова о „професији снова”, још мање да буду превртљивци, кукавице, улизнице, али им саветујем (читаво ова књижа је о новинама и новинарству) да у овај ојасан, динамичан, а ипак изазован посао улазе

опрезно, мудро и добро припремљени. Или да нађу неки исплативији, мирнији и достојанственији посао.

Старост? Има и тога, али неће бити само то. Знао многа старијих новинара, али не знам много оних људи и поштемних који су се усрећили бавећи се „послом снова”.

Знам и много оних који се директно стижу онога што су радили. Поштово је све релативно, ваља рећи да све то (у новинама) није ништа у односу на оно што су радили или раде неки академици, научни радници, професори универзитета, писци и дружи стварачки. Да не помињем политичаре.

* * *

Моја велика зрешка је што сам новинарство до последњег дана схватио преозбиљно. То је вредело, али ме је много коштало.

Увек сам сматрао да је боље бити добар новинар него лош писац, публициста, што ће рећи скрибман који, због тога што је такав какав је, хоће или мора да пише и против здравог разума и савести, а све зарад црквице или убоје меше да буде писац, публициста, да „има књижу”...

Нисам хтео да се бавим публицистиком јер, оно што бих ја написао нико, поштово пре неколико деценија, не би објавио. Оно што би могло да прође и што ми је пуђено нисам хтео да радим, као што, уза све прилике којих је повремено било, нисам хтео да чиним уштинке ни када сам писао и најобичније информације и чланке. Могао сам све то да видим из неког

будуће времена, са некакве дистанце унапред, и није долазило у обзир да напишем нешто чежа њу се касније ситишеш ја, а поштово моји поштомци. Таквог текста, тврдим сада, нема.

Нисам ни покушавао да пишем бележитици, јер сам добру књижу поштовао, а брзо сам постао свестан да не могу да се „випем” међу велике ствараоце чија сам дела рано почео да читам. После младалачке литературе (серијови, карбојски, љубавни романи, забавни филмови, списови итд, а све то је у нашој земљи срећом почело да „сипање” већ 50-тих) нагло сам прешао на класику у правом смислу речи. Поштово када сам почео да ситирам језике и литературу великих народа (Енглеза, Руса, а поштово Немца). О писању романа и сличних ствари све мање сам размисљао што сам више попуо у новинарство. А попуо сам све брже и све дубље...

* * *

Едиција „Од Слатине до Слатине – Блатњавим друмом” је, овако или онако, својеврсна новинарска, друштвена хроника писана тошово пола века у време настајања једног система који је први пут ухватио корене на овом шлу, да би после успона и падова, видљивих резултата и промашаја, прошао. Били свакодневни активни сведок тог времена и акшер многих догађаја, чак и свакодневно писаћи о њима у новинама јесте привилегија, али и најор и велики ризик. Поштово за људе који су желили озбиљно и часно да се баве новинарским послом и

поштово у листу који је имао озроман утицај, утлед и моћ, а и озговорност. Сипавањем поново на увиг читаноцима оно што сам радио пре више година и деценија, не претпујем да доказујем како сам, ето, био храбар, поштен, далековид, још мање да ови моји аутистички текстови и казивање о неким збивањима у тим временима буду неко мерило истине. Могу у томе да буду само зрице. О том времену и приликама се много лагало и тада као што се, само као „ново виђење”, лаже и сада...

* * *

Не важим за особито систематичног човека, јер ме је и професија деформисала тако да тошово све у мени буде погрешено том дневном новинском тексту, али сам, ипак, сачувао тошово све новинске исечке, многе које је објављених и необјављених рукописа, белешке, блокове, чак неке материјале који су ми били пошребни за писање тих чланака, евалуационе касније епорове, или сам процењивао да би ми могли послужити за овакве и сличне ствари.

Велика је то жомила сипса и хартија. По некој мојој процени, за пола века написао сам око 12.000 новинарских шлајфни. Писао сам практично непрекидно, па и када сам радио на уређивачким и дружим редакцијским пословима.

Последњих година покушавам да систематизујем и извршим селекцију тог материјала и морам признаћи да ми је то много теже него писање и

најделикатнијих новинских текстова. Како од тога одабрати оне најверније је који највише и најреалије доворе о приликама у којима су настали, па и о мени самом? И како све то распоредити да има неки смисао и као целина, а и појединачно у свескама и књижама. Све није могло у једну или две књиже.

Определио сам се за књиже коментара („Друмско разбојништво”, „Шамари”, „Црно млеко”) аналитичких текстова (Досије „Политике”, „Шта ћемо јести – Виски уместо хлеба”, „Економија и истина – Ваља задрисати јабуку”, итд.). Рејортираже сам сврстао у четвори књижице („По закону – Ко је крив за пораз”, „Теле – Овце моје мирујте у шору...”, „Биће ако може”, „Томино живоштво – Рагује се Раговшика...”). Ту су књиже са путовања, о „доживљајима” у „Политици”, разним економским културним и дружим темама и збивањима о којима читалац може наслућити из сипска наслова ове едиције.

Из приложеног „капалога” илишћи моћ „новинарско-публицистичког манифеста” читалац ће, бар по наслову, видети да се не ради о баш наивној, а ја имам утисак, ни тако безвредној работи.

* * *

Писао сам пуних оседесет година о дружима, а никада у новинама нисам употребио личну заменицу „ја”, ишћи сам икада поменуо некога свога.

Ред је да овом приликом кажем нешто о себи, околностима у којима сам радио, о својим прецима.

Књиже „Квита о нама – Преци и поштомци Богдана Бурђевића”, „Бурђевићи из Слатине – Од Бурјаја и Смиљане до данашњих дана (1800–2000)”, „Рита у земима – Неверне бебе”, „Слатина – Кућа на друму”, садрже материју коју назове ишћавају сами наслови. Смитрам својом обавезом да о томе прибележим нешто важно што се односи на претке, на нашу часту и бројну фамилију Бурђевиће из Слатине, која има дубоке корене, није, дакле, од јуче, а није изродила ниједног печасног човека.

Мој дедо Богдан Бурђевић, сељак, али врло писмен за људе тог времена, начитан што би рекли сељаци, завршио је, крајем 19. века, три разреда основне школе у Браковини, а четврти у Докмиру. Био је у ратovima почетком 20. века, прешао Албанију, добио одликовања. О томе је често причао, али не о својим подвизима, јер није био херој већ разуман човек. Није много марио ни за иметак ни за домаћин, али је много читао – све до своје 86. године. До краја. Много нам је и лепо причао о прошлости, прецима, историји, ратovima и стварањима. Рецитовао нам леће народне песме, родољубиве, наравно, али без шпоса, националистичког и сличног запоса. Учио нас свему што је сам учио у Прошитој школи у Браковини – језику, вери, достојанству, чисти и поштену. Многе од нас је научио многим лепим и корисним стварима.

Деда је знао цео родослов Бурђевића из Слатине, од родоначелника Бурјаја и Смиљане, који су живели у дружој половини 18. и првој половини 19. века,

па до њежових дана. О томе нам је причао често и са великим жаром и задовољством, а све у жељи да ишћо више знамо и зашћинимо ко смо, ишћа смо, од којих смо и коју славу славио. Њежова жеља ми је била јасна још као дешћету, а ваља имати у виду да смо њежове приче слушати у време властћин и идеологије која је све што и шћоме слично занемаривала и пошћинскивала.

Божданово казивање о прецима било је поузданице од погдашћака које сам нашао у разним списима, па и у књизи Љубомира Павловића „Антропогеографича Ваљевске Тамаве (1912) у којој једва и помиње нашу, а и многе друге фамилије у Слатини. Да се Павловић, приликом прикупљања зраће, обратио испитнику Бождану, њежова књига би била много вреднија и кориснија. Деда је знао обиље погдашћака о жшћово свим фамилијама у Слатини, па и неким у суседним селима. Осим шћога, сачувао нам је више списарих и вредних породичних докумената, од којих је најстарији онај из 1881. године. Предао му за је њежов отац Јован, а у време Балканских и Првог светшћког ратшћ чувала их је моја неписмена баба Дражиња. У време Другог светшћког ратшћ ишћа докумената чувала је моја мајка Надежда. То су за њих две биле важне, жшћово „свешће кућевне харшћине”. Много шћога је прошћало, а ми деца смо се играли са дециним одликовањима и, наравно, пошћубили их. Бождан за њих није много марио. Ошћавио нам је и мушћинску

коју му је војник изрезбарио, окувао металом од шћошовске зрапатице и на њој шћврдом сељачком руком урезао: „Кайлар Бождан Ђурђевић, положешћ Соколац, 5. јануар 16. жог.”.

Имам ушћисак да је, поред мајке и оца, деда Бождан на мене највише ушћинцао и ја му се овде и на овај начин захваљујем. Ако је деда осећао пошћребу и обавезу да нам усмено пренесе ишћо више погдашћака и знања о прецима, приликама и времену у коме је живео, још већа је моја обавеза да у шћом смислу учиним ишћо мошћу.

Све ово читим ради пошћомешћва. Жеља ми је да моји учшћници и њихови пошћомци имају на једном месту бар део онога ишћо сам писао, па и радио, шћоком пола века. Уверен сам да им неће ишћешћини.

У овим књигама биће речи о мношћим људима – од Маршала и неких њежових блиских сарадника, бројних мање важних пошћинчара, привредника, уредника, колежа, списавалаца, списарисшћа, до обичних људи, шћакозваношћ списошћ светшћа (сељака, занашћлија, чиновника, добрих радника и великих перадника, пробисветшћа, сецкеса и варалица, шћешћких разбојника и убица...). Све је шћо једно време и један живошћ који сам на свој начин деценијама „описивао” у повшћама.

Ако ово шћога, па ишћ моје пошћомке, ни у ком виду не буде ишћересовало – ошћешћ лепо.

У Слатини, маја 2004.

1. Од Слатине до Слатине – Браћавим друмом (Проширена „Књига о књигама”)
2. Књига о нама – Преци и потошћци Богдана Ђурђевића
3. Ђурђевићи из Слатине – Од Ђураћа и Смиљане до данашњих дана (1800–2000)
4. Ритајм у генијама – Неверне бебе
5. Слатина – Ђућа на друму
6. Ваљево – Како сам га описивао
7. Како је почело – Како је било – Како ставити тачку?
8. Напред – Једна генерација
9. Другови кумови! – Како смо „градили” социјализам
10. По закону – Ко је крив за пораз?
11. Теле – Овце моје мирујте у тору
12. Биће ако може – И мој брат оде у град
13. Томино животно питање – Радује се Радовинка
14. Невоље с Протом – Ваљевски Пантеон
15. Житомислишћ у Докмиру – Од зулума беже и манастири
16. Легенда о Живану – Србин Србину
17. Између Антонија и Живана – Од Павловића до Ранковића
18. Порука испод вјешала – Стеван, Стјепан, Стипан
19. Брадоња – Лазаревачки случај
20. Ко ме смета Лењин у Ваљеву – Муке по Луки
21. Баук кружи Европом – Баук комунизма
22. Солунци на ломачи – Образ на ломачи
23. Тамо далеко – Редов поново на Крфу

24. München – Deutschland über alles
25. Россия – Что случилось
26. Економија и истина
27. Црно млеко – Црно време
28. Шамари – Пети стубац
29. Друмско разбојништво – Из дана у дан
30. Ваља загриети јабуку
30. Шта ћемо јести – Виски уместо хлеба
31. Хлеб из празне сламе – „Уби“ га Гинис
32. Србија, земља без шљива – Цена још није утврђена
33. Царско без трпезе – Пуце у чаши – Душа Србије
34. Чај без шећера – Зашто се топи коцка?
35. Доктор Владимир Трифуновић – Хвала кукурузу
36. Имамо ли бика за Европу – Имамо Фердинанда
37. Драма на фарми – Кома ће остати коска?
38. Десет распетих – Између политике и економије – Како је било?
39. Јуриш на Марића – „Проклети“ Ваљевац
40. Доктор Аврамовић – Фауст или Мефисто
41. Петница – Од неолита до Вујића
42. Карићи – Стварност или фикција Србије?
43. Сељаци сами на ледини – Били и остали
44. Слом задругарства – 1894–2004.
45. Домаћини напред! – Остали ће за бама
46. Српска пољопривредна штампа
47. Тежак – Помози бам Бог!
48. Чича Срећкоб лист за србске земљеделце

49. Српска колевка – Чија фрула тојит шором свира – Институција за обнову српског народа
50. Опњишта без ватре – Хроника о хрониката
51. Ратно пролеће 1999. – Проходали сто
52. Радован из Псаче – Шта рече овај човек?
53. Тамнавском равницом – Ни Маркс не би помогао
(Успони и падови Бранка Рајшића)
54. Од Рибникљрљ до Рибникљрљ – Досије ПОЛИТИКЕ
55. Од Рибникљрљ до Рибникљрљ – Године пропљадљљљ
1980–2000. – Битка за истину
56. Сви тоји уредници – Чувари режима
57. Од Рибникљрљ до Рибникљрљ – Једна каријера –
Закон топузљ
58. Од Рибникљрљ до Рибникљрљ – Шпљњц у ПОЛИТИЦИ –
Ко то беше
59. Од Рибникљрљ до Рибникљрљ – Зљшто је пиле прешло улицу?
– Питљње је гљд
60. Од Рибникљрљ до Рибникљрљ – Кљко сљт лустрирљо
сљмог себе
61. Од Рибникљрљ до Рибникљрљ – Није тљко било
62. Од Рибникљрљ до Рибникљрљ – Године успонљ
63. Блузоељку бис
64. Негобан Буу – Последњљ лесе
65. Последњљ поткибач
66. Сљти на Булебару револуције – Догобор у Врачевбићу
67. Домаћин – зљшто ниете богата земљљ?

Владимир Ђурђевић

О НАМА
ПРЕЦИ И ПОТОМЦИ
БОГАДАНА И ДРАГИЊЕ
1800-2000 ЂУРЂЕВИЋ

Владимир Ђурђевић

ЂУРЂЕВИЋИ ИЗ СЛАТИНЕ

1800
2000

ОД ЂУРАЂА И СМИЉАНЕ ДО ДАНАШЊИХ ДАНА

Владимир Ђурђевић

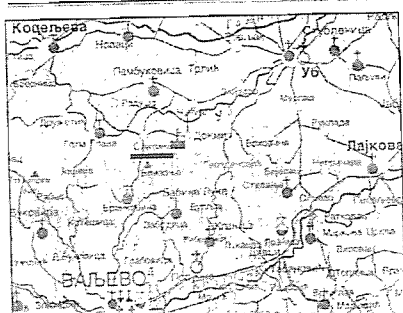
РИТАМ
У
ТЕНИМА

NEBBE
NEVERNE GEBE

Владимир Ђурђевић

СЛАТИНА

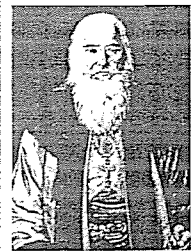

КУБА НА ДРУМУ

1954 ОД СЛАТИНЕ
2004 ДО СЛАТИНЕ БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

Владимир Ђурђевић

„НЕВОЉЕ“ С ПРОТОМ

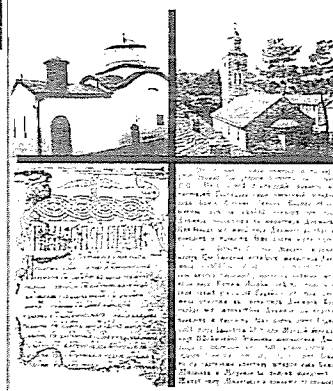

ВАЉЕВСКИ ПАНТЕОН

1954 ОД СЛАТИНЕ
2004 ДО СЛАТИНЕ БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

Владимир Ђурђевић

ЖИТОМИСЛИЊЕ У ДОКМИРУ

Од зулума беже и манастири

Дошло је страшно време у коме и српски манастири морају у избеглиштву - Српскошвајцарског манастира у Житомислињу недалеко од Мостава на истоку у Долини код УСА - Долину је потпуно паралисано.

ВЛАДИМИР ЂУРЂЕВИЋ

ЛЕГЕНДА
О
ЖИВАНУ

СРБИИ
СРБИЈУ

Владимир Ђурђевић

ИЗМЕЂУ АНТОНИЈА И ЖИВАНА

ОД ПАВЛОВИЋА
ДО РАНКОВИЋА

—ВЛАДИМИР ЂУРЂЕВИЋ

Poruka ispod vješala

„Ne plašite se smrti, ona se samo lukavicaма čini strašna! — Povadite svoje zardale puške, izvoјите своју слободу i правду!”

СТЕВАН - СТЕПАН - СТИПАН

Владимир Ђурђевић

БРАДОЊА

ЛАЗАРЕВАЧКИ СЛУЧАЈ

1954 ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ
2004 БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

Владимир Ђурђевић

СОЛУНЦИ НА ЛОМАЧИ

ОБРАЗ НА ЛОМАЧИ

ТАМО ДАЛЕКО

ВЛАДИМИР ЂУРЂЕВИЋ

ПОСЛЕ ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА

Редов поново на Крфу

Владимир Ђурђевић

КОМЕ СМЕТА ЛЕЊИН У ВАЉЕВУ

ТУКЕ ПО ЛУКИ

Росцет на ваљевској просектој „Алекса“ седамдесетих година двадесетог века

Владимир Ђурђевић

БАУК КРУЖИ ЕВРОПОМ

маркс-енгелс

манифест

комунистичке партије

БАУК КОМУНИЗМА

1954 ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ
2004 БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

Vladimir Djurdjević

MÜNCHEN

DEUTSCHLAND ÜBER ALLES

Владимир Ђурђевић

РОССИЯ

ЧТО СЛУЧИЛОСЬ?

1954 ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ
2004 БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

Владимир Бурђевић

ЕКОНОМИЈА

Наша тема

Порез узбудио сељане

И

Командна економија води колонијалној привреди

ОНИ ДУМ СЛИМ И МОГУЋЕ ЕКОНОМНЕ БИНАДЕ

Шта ћемо јести

ИСТИНА

Где се ти јабуку

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

Владимир Бурђевић

ЦРНО МЛЕКО

ЦРНО ВРЕМЕ

Из дана у дан **ПОЛЈАТИЊА**

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

Владимир Бурђевић

Шта ћемо јести

Виски уместо хлеба

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

Владимир Бурђевић

ХЛЕБ ИЗ ПРАЗНЕ СЛАМЕ

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

Владимир Бурђевић

ШАМАРИ

пети стубац

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

Владимир Бурђевић

ДРУМСКО РАЗБОЈНИШТВО

Из дана у дан

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

Владимир Бурђевић

Србија, земља без шљива

ЦЕНА КОЈИ НИТЕ УТВРЂЕЊА

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

Владимир Бурђевић

Царско без трпезе

ПУЦЕ У ЧАШИ - ДУША СРБИЈЕ

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

	<p>Владимир Ђурђевић</p> <p>ЧАЈ БЕЗ ИЗВОЗ</p> <p>Пун џак шећера</p> <p>ШЕЋЕРА</p> <p>Извоз или увоз шећера</p> <p>Слатко нам поново</p> <p>УВОЗНИ ШЕЋЕР СЛАЊИ</p>		<p>Владимир Ђурђевић</p> <p>ДОКТОР ТРИФУНОВИЋ</p> <p>УВАЛА</p> <p>УКУРВУ</p>
1894 2004	ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ	1954 2004	ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ

?	?			Владимир Ђурђевић	САМИ НА БУЛЕВАРУ РЕВОЛУЦИЈЕ
?	?	ИЗМЕНЕ У ЕКОНОМИЈЕ И ПОЛИТИКЕ			
?	?				
?	?	ДОГОВОР У ВРАЧЕВИЋУ			
?	?				
?	?	1954. ОД СЛАТИНЕ 2004. ДО СЛАТИНЕ			

	<p>Владимир Ђурђевић</p> <p>ИМАМО ЛИ БИКА ЗА ЕВРОПУ</p> <p>Имамо ли бика за Европу</p> <p>ИМАМО ФЕРДИНАНДА</p>		<p>ВЛАДИМИР ЂУРЂЕВИЋ</p> <p>Драма на фарми</p> <p>СТОЧНИ ФОНД</p> <p>Коме ће остати коске</p>
1954 2004	ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ	1954 2004	ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ

	<p>Владимир Ђурђевић</p> <p>СЕЉАЦИ САМИ НА ЛЕДИНИ</p> <p>Сељаци сами на ледини</p> <p>БИЛИ И ОСТАЛИ</p>		<p>Владимир Ђурђевић</p> <p>ДОМАЋИНИ НАПРЕД</p> <p>ОСТАЛИ ЋЕ ЗА ВАМА</p> <p>По мери сељака</p>
1954 2004	ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ	1954 2004	ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ

<p>Владимир Ђурђевић</p> <h1>ПЕТНИЦА</h1> <p>ОД НЕОЛИТА ДО ВУЈИЋА</p>	<p>Владимир Ђурђевић</p> <h1>Карићи</h1> <p>СТВАРНОСТ ИЛИ ФИКЦИЈА СРБИЈЕ?</p>
---	--

 <p>Владимир Ђурђевић</p> <h1>ЈУРИШ НА МАРИЋА</h1> <p>"ПРОКЛЕТИ" ВАЉЕВАЦ</p>	<p>ВЛАДИМИР ЂУРЂЕВИЋ</p> <h1>ДОКТОР АВРАМОВИЋ</h1> <p>ФАУСТ ИЛИ МЕФИСТО</p>
<p>1954 2004</p> <p>ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ</p>	<p>БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ</p>

 <p>Владимир Ђурђевић</p> <h1>СЛОМ ЗАДРУГАРСТВА</h1> <p>1894 - 2004</p>	<p>Владимир Ђурђевић</p> <p>ЧИЧА СРЕЊКОВЋ ЛИСТЪ</p> <p>СРБСКЕ ЗЕМЛЈАДЪЛАНЕ</p> <p>СРПСКА ПОЉОПРИВРЕДНА ШТАМПА</p> <p>ИЛУСТРОВАНИ ЛИСТ ЗА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ</p>
<p>1954 2004</p> <p>ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ</p>	<p>БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ</p>

<p>Владимир Ђурђевић</p> <p>ИЛУСТРОВАНИ ЛИСТ ЗА ПОЉСКУ ПРИВРЕДУ</p> <p>СРПСКА ПОЉОПРИВРЕДНА ШТАМПА</p> <p>1894 - 2004</p>	<p>ВЛАДИМИР ЂУРЂЕВИЋ</p> <p>ЧИЧА СРЕЊКОВЋ ЛИСТЪ</p> <p>СРБСКЕ ЗЕМЛЈАДЪЛАНЕ</p>
<p>1954 2004</p> <p>ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ</p>	<p>БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ</p>

Владимир Ђурђевић

СРПСКА КОЛЕВКА

Чија фрула мојим шором свира

Где се но раба нема ни среће

ИНСТИТУЦИЈА ЗА ОБНОВУ СРПСКОГ НАРОДА

Владимир Ђурђевић

ОГЊИШТА БЕЗ ВАТРЕ

ХРОНИКА О ХРОНИКАМА

Владимир Ђурђевић

РАТНО ПРОДЕЋЕ

ПРОХОДАЛИ СМО

1999

Владимир Ђурђевић

РАДОВАН ИЗ ПСАЧЕ

ШТА РЕЧЕ ОВАЈ ЧОВЕК

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

ВЛАДИМИР ЂУРЂЕВИЋ

ТАМНАВСКОМ РАВНИЦОМ

НИ МАРКС НЕ БИ ПОМОГАО

ОД РИБНИКЈА

СВИ МОЈИ УРЕДНИЦИ

ЧУВАРИ РЕЖИМА ДО РИБНИКЈА

ОД РИБНИКЈА

Селџачки динар све тањи

ДОСИЈЕ ПОЛИТИКЕ

Од хране – пет милијарди долара

Почиње се од зрна

Орно неће оборити динар

ДО РИБНИКЈА

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ ДО СЛАТИНЕ **БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ**

ОД РИБНИКЈА

ПОЛИТИКА

ГОДИНЕ ПРОПАДЉА

ПОЛИТИКА СПЕЦИЈАЛНО ИЗДАЉЕ

БИТКА ЗА ИСТИНУ

Народ је исписао сведочанство свог времена

ОДЈЕЦИ • РЕАГОВАЊА • ИСПОВЕСТИ

ДО РИБНИКЈА

1980
2000

ОД РИБНИКЛАРЯ
ПОЛИТИКА

ВЛАДИМИР БУРЃЕВИЋ

Остајемо заједно

ГОДИНЕ УСПОНА

ДО РИБНИКЛАРЯ

ОД РИБНИКЛАРЯ
ЈЕДНА КАРИЈЕРА

ВЛАДИМИР БУРЃЕВИЋ

НИН

Закон топуза

ДО РИБНИКЛАРЯ

ОД РИБНИКЛАРЯ
ШПАНАЦ У ПОЛИТИЦИ

ВЛАДИМИР БУРЃЕВИЋ

КО-ТО БУЃЕВИЋ

ДО РИБНИКЛАРЯ

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ
ДО СЛАТИНЕ

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

Владимир Бурђевић
ЛУСТРИРАО

КА
КА
КО
СА
МА

LUSTRARE
LA STRATIO
LA STRUM

SUS. OVIN. TAU RUS
SUS ET ACRILLA

САМОГ СЕБЕ

КОМЕНТАТОР
ТЕХНОЛОШКИ ВИШАК

1894
2004

ОД СЛАТИНЕ
ДО СЛАТИНЕ

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

НЕДАВНО ИЗАШЛО ИЗ ШТАМПЕ

Владимир Ђурђевић

**ОД СЛАТИНЕ
ДО СЛАТИНЕ**

1954
2004

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

КЊИГА О КЊИГАМА

ВЛАДИМИР ЂУРЂЕВИЋ

ЧИЧА СРЕЂКОВЋ ЛИСТЪ

СРБСКЕ ЗЕМЉАДЪЛЦЕ

БОЖЈА ПОМОЉЪ МОЈА БРАКО ДРАГА!

Владимир Ђурђевић

ШАМАРИ

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ
ДО СЛАТИНЕ

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

Владимир Ђурђевић

ТЕЛЕ

Овце моје мирујте у тору...

1954
2004

ОД СЛАТИНЕ
ДО СЛАТИНЕ

БЛАТЊАВИМ ДРУМОМ

